

חוות דעת בעניין כפרים פלסטינים במסאפר יטא 1945-2020

ממצאים, קשרי גומלין ואופק תכנוני

בתמיכה לבקשת מועצה כפרית מסאפר יטא

להצטרף לבג"צ 413/14 ובג"צ 1039/13 כידיד בית המשפט

פברואר 2021

חוות דעת זו ניתנת בשם עמותת במקום, עמותת רשומה, שהוקמה בשנת 1999, שמה לה למטרה את חיזוק הקשר שבין זכויות אדם ואזרח למערכת תכנון בישראל ובשטחים הנמצאים תחת שליטתה.

חוות דעת זו נכתבה על ידי אלון כהן אדריכל ומתכנן ערים ומיה עתידיה מתכננת הפועלים במסגרת עמותת במקום.

עמותת במקום עובדת עם קהילות רועים ומסאפר יטא מעל 15 שנה ומכירים את אורח החיים והקשיים שהתושבים חווים באופן יומיומי. **במקום** היתה שותפה למהלכים המשפטיים כנגד צווי הפנוי שהגישו האגודה לזכויות האזרח ועו"ד שלמה לקר בסיוע של הבנת המרחב ואיסוף תצלומי אוויר. בעתירה מספר 413/13 הוגש תצהיר המתייחס לעבודה זו.

השוני במסמך זה מאז 2013 נובע מהעובדה שבחוות הדעת הנוכחית, בניגוד לתצהיר הקודם, נעשה איתור מעמיק וממושך, עתיר משאבים, שכלל איסוף עשרות רבות של תצלומי אוויר ממספר רב של שנים אשר אפשר מבט מעמיק וארוך טווח על הקהילות ולא התמקד במספר מצומצם של שנים כפי שנעשה בעבר. מידע זה שבמסגרתו נעשה מיפוי של כלל ההתיישבות ההיסטורית בשטח אש 918 וכולל גם את הקהילות שלא נדונו בתצהיר הקודם שהוגש – סימרה וחלקה הדרומי של רכיז - הינו חיוני להבנת התפתחות היישובית של הקהילות הפלסטיניות באיזור, את מלוא היקף ההשלכה של פינוי תושבים משטח האש. בנוסף, המידע החדש מחזק את הידע הקיים בראיות נוספות התומכות בקיומם של כפרים היסטוריים שהמשיכו והתקיימו באורח חיים מסורתי וייחודי באיזור מסאפר יטא.

בנוסף בשל שינוי מערכתי של מרכז מיפוי ישראל וכן בשל שינוי הפעילות כחלק ממגפת הקורונה התאפשר לנו לקבל באופן מהיר ומקיף מספר רב של תצלומי אוויר ללא קשיים אשר נתקלנו בהם בעבר כאשר היה צורך לאשר כמעט כל רכישה של תצלום אוויר על ידי קצין הביטחון של מחלקת מיפוי ישראל, כאמור מגבלה זו הוסרה ואפשרה גישה רחבה יותר אל מאגר המידע.

חוות דעת זו נסמכת על ומרחיבה את חוות הדעת בעניין קידום תכנון במקום לכפרים בשטח אש 918 : הכפרים ג'ינבה, אספיי, א-טובא, אל פח'ית שניתנה בתמיכה לבקשה לתצהיר נוסף במסגרת עתירה בבג"צ 5901/12, דצמבר 2020.

ניסיוני האישי בא לידי ביטוי כאדריכל ואיש תכנון המלווה קהילות רועים בגדה המערבית מאז 2004 בנושאים שונים הקשורים לאורח החיים של התושבים ולמערכת התכנון. במהלך השנים הייתי שותף למחקרים, פרסום דו"חות, חוות דעת תכנוניות, התנגדויות לתכניות והכנת תכניות רעיוניות לקהילות הרועים בשטח C.

כמו כן, חקרתי באופן מעמיק את מדיניות התכנון של המנהל האזרחי והייתי שותף לכתיבה של דו"ח "התחום האסור" שפורסם בשנת 2008 וחשף באופן מקיף מדיניות זו על כל מרכיביה.

חוות דעת תכנונית זו נכתבה עבור מועצת מסאפר יטא, המבקשת להצטרף לבג"צ 413/13 ובג"צ 1039/13 כידיד בית המשפט, תוך התייחסות לנושאים הבאים:

- א. ניתוח מרקם החיים של האוכלוסייה בתצלומי אוויר החל משנת 1945 ועד ימינו
- ב. ניתוח מרכיבי המרחב וקשרי הגומלין ברמה המשפחתית והקהילתית לתכנון הראוי במקום בחלק מהקהילות
- ג. מבט על מגמות תכנון ופיתוח של מאחזים והתנחלויות ישראליים בתחום שטח האש 918

הקדמה

1. משפחות רועים היושבות בגדה חיות תחת איומים וקשיים הניחתים עליהם באופן יומיומי. המציאות המורכבת הכוללת הריסות, דחיקה ממרחבי רעייה, צמצום המרחב על ידי התנחלויות וצווים צבאיים, חסימת אפשרויות גישה ומחסור בתשתיות, חייבה אותן להתאגד ולהיעזר זו בזו, ולייצר מארג קהילתי מגובש ובלתי ניתן להפרדה. כל זאת על מנת להצליח לשרוד, להתפרנס ולהתקיים בכבוד.
2. המשפחות מחוברות באופן היסטורי, כלכלי, קנייני, רגשי וחברתי למקום מושבן, לאדמותיהן ולקהילה המקיפה אותם. לא מדובר רק בהעדפות אישיות ובנוחות בסיסית, אלא במרכיב מהותי של הקיום שלהן, השזור בכל אורח חיי הרעייה הייחודי. מרחב החיים הגיאוגרפי שלהן מורכב מהרבה יותר מאשר קורת גג: הוא כולל אלמנטים פיזיים הכרחיים כגון שטחי מרעה איכותיים, מים זמינים למשפחות ולעדרים, גישה לשירותים ועוד. כמו כן ישנם אלמנטים קהילתיים בלתי ניתנים להחלפה כגון קשרים כלכליים בין המשפחות, עזרה הדדית, חלוקת משאבים, חלוקה בנטל וקשרים חברתיים, על בסיס קיום היסטורי במקום.
3. בחוות דעת זו, נציג כיצד כל המרכיבים האלה הכרחיים לקידום תכנון ראוי במקום לקהילות ולמשפחות על מנת להתפרנס, לצרוך שירותי חינוך ובריאות ראויים ולקיים חיי קהילה וחברה. נראה גם כי לא ניתן להזיז אותן למיקום אחר, ככלי משחק על לוח, תוך התעלמות בוטה ממרכיבים אלה, מהזיקה ההיסטורית ומההשלכות הרוחניות הגורל של פעולה שכזו.

4. לחוות דעת זו מצורפים תצלומי אוויר ומפות המציגים את נוכחות התושבים בקהילות ההיסטוריות באופן רציף החל משנת 1945.

רקע

5. העיר יטה, והאזור סביבה, הכולל גם את שטח האש 918, נקראים מסאפר יטה. ישנן עדויות על יישוב מספר כפרים ברחבי המסאפר כבר לפני מאות שנים. תהליך עיבוי היישוב מסביב ליטה, החל בשליש הראשון של המאה ה-19, ביציאה של רועים מיטה, כפר האם דאז, אל כפרי הרועים שהחלו להתהוות מסביב. בתחילה, שימש אזור המסאפר לרעייה עונתית ומגורים זמניים במערות באזור, אולם עם הזמן השהייה שם הפכה לקבועה. הצורך באדמות, התרחבות המשפחות, צרכי רעיית הצאן, וחוסר היכולת הכלכלית לרכוש אדמות בתוך יטה עצמה, הובילו בעיקר את המשפחות העניות יותר, רועות הצאן, להתמקם בסביבה. המגורים במערות וסביבן המשיכו להתפתח, ודור שני, שלישי ורביעי של רועי צאן וחקלאים גרים בהם עד היום. עיקר פרנסתם מסתמכת על חקלאות של גידולי בעל ועל גידול ורעיית הצאן. האדמות החקלאיות ואדמות המרעה, הצמודות למערות וכפרים שהתפתחו סביבן, הועברו אליהם בירושה מאבותיהם. (בהסתמך על "אורחות החיים של קהילות פלחים רועים בתחום שטח אש 918, חוות דעת מומחית – שולי הרטמן, אנתרופולוגית חברתית", שהוגשה כחלק מעתירה של האגודה לזכויות האזרח נגד גירוש תושבים פלסטינים בשטח האש, ינואר 2013).

א. מרקם החיים בקהילות במסאפר יאטא – ניתוח תצלומי אוויר 1945-2014

כללי

6. מניתוח של תצלומי אוויר הקיימים בידי עמותת במקום, החל משנת 1945 עד 2014 של איזור מסאפר יטה, עולה כי בשנת 1945 היתה פעילות חקלאית ענפה בכל המרחב. הפעילות החקלאית כללה עיבוד מאסיבי של הקרקע, במיוחד בוואדיות באופן רחב בהרבה מזה שמתקיים היום, וכן פעילות משמעותית של רועי צאן אשר התגוררו בעיקר במערות, באוהלים, במבנים ארעיים ובמבנים קבועים אשר חלקם קיימים עד היום.

7. ניתוח מועדי תצלומי האוויר מעלה שהפעילות החקלאית, רעיית הצאן והמגורים במקום נמשכו לאורך כל חודשי השנה ובאופן פחות אינטנסיבי, מטבע הדברים, בחודשי הקיץ החמים.

8. אך עוד לפני שנפנה לעסוק בעדויות המצולמות מגבוה נציג נקודת מבט נדירה מגובה העיניים המתבססת על ביקורים, שנערכו באיזור זה ממש לפני עשרות רבות של שנים. בספרו "מדבר יהודה" מתאר ד"ר נתן שלם את ביקורו בג'ינבה בתאריך 9.12.1931.¹

כדי לקבל מושג מוחשי מן החראב-הבנות הללו, הנני להביא כאן קטע מיומן סיורי בג'ינבה ביום 9/12/31:

"מיוטה ירדתי דרך ערקוב-ג'ינבה (הנקרא גם עקבת ג'ינבה) במורד בלתי קשה, הגולש ויורד בנחת באזור קנומני העוטה פלורה סלעית קנומנית כמו בהר ירושלים. הרבדה התחתונה זרועה על-ידי המחאמרים, כרשינה, חיטה ושעורה. מורה דרכי בן יוטה, מסביר לי שמספר החראב שלהם הוא שמונה. השוכנים בהם בחורף מתגוררים במערות הרבות שבכל האזור או באוהלים. וכולם שותים רק מי בורות הנמצאים בכל חראב וחראב מחמישה ועד עשרים ומעלה.

נכנסתי לאחת המערות, אשר לפי עדות השוכנים בה, חצבה הם בעצמם. תוכה לא עשה עלי רושם מדכא, ובמובן ידוע הוא עולה על בתי הכפר הבנויים אבן או העשויים טיח. מימין עמדו ליד אבוסם בכרה ובנה, ומשמאל הותקנה דירת היושב בה. הכניסה בנויה היטב ולידה בנוי טבון. דירה טרוגלודיטית מודרנית זו מעלות רבות לה על שאר דירות ארעי, נוחיות רבה, ואינה עלולה להחרב לאחר שיעזובה דייריה.

בכל דרכי עברתי על פני שדות רבים ללא טרשים הזורעים תבואה ורק כפעם בפעם הציץ זעיר כאן וזעיר כאן קרום גרי קל ערך. לדברי מורה דרכי נוהגת כאן שמיטה בכל שתי שנים, כי שנה זורעים ושנה שומטים, ולא יכולתי להעלות אם משום תנאי המקום המיוחדים, ואם משום עודף בקרקעות ובחוסר ידיים עובדות.

כל ככר ג'ינבה כולה זרועה כלי צור מכל הזמנים, לרבות חרסיות מחרסיות שונות, המעידים עדות נאמנה שהיישוב לא פסק כאן מעולם, החל מן הזמנים הפרהיסטוריים הקדומים".⁵

9. למרות שביקורו של ד"ר נתן שלם נערך בשנת 1931 ניתן לומר גם היום, 90 שנים לאחר מכן, את מה שהוא כתב לגבי ג'ינבה: **"שחיישוב לא פסק כאן מעולם"**. כך גם לגבי כל אותם חראב-בנות כפי שהוא מכנה אותן ומתייחס לכפרי הבת של יאטא הנמצאים במה שנקרא איזור המסאפרה וקרויים חירב אל מספרה.

10. לפי תיאורו את המלחמות בין השבטים והחמולות במרחב, עוד לפני הגעתו של המנדט הבריטי לאיזור, תושבי יטה נאבקו עם כל שכניהם בכדי לבסס את הטריטוריה שלהם וכך כבר אז לפני יותר ממאה שנה הקימו היטוויים שמונה ח'ירבות, כפרי בת, בכדי לבסס את האחיזה שלהם במרחב הכולל אדמות מרעה

¹ "מדבר יהודה - שבטי הבידיונים ומשלוח ידם, דרכים, מנזרים, מצודות, כפרי הספר, אתרים היסטוריים" בהוצאת קרן המתלמים ע"ש ליאון רקנאטי ז"ל, ירושלים - תשכ"ח (עמ' 143-144)

ומקורות מים. והנה כך מתאר ד"ר נתן שלם בספרו מדבר יהודה את הקמתם של כפרי הבת של יטה עוד לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה²:

הכפרים בהר חברון

אפס כי לא תמיד שררו השלום והאחוה בין רועי "ערב יאטאויה" ובין רועי "ערב ג'הלין" הסמוכים להם. עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה לא הרביצו רועים אלו את צאנם בנאות מבטחים. בני הג'הלין נאחזו בככר סיאל נגבה. ובני יאטה בחרו להם את שאר הככר צפונה, למן הנחל ועד רמות ההר, וכך נפרדו לשלושים "חמולות", כל חמולה אם דלה ואם עשירה, מארבעה עד ארבעים אוהל לה⁴. דברי ריבות ומדגים פרצו עם התחלת כל "רביע" חדש. האלות-הנבוטים שבידיהם הונפו מעל ראשי המתגרים, ופעמים שגם השבריות (החרבות) שבמתניהם, נתקעו בצלעות היריבים, וכך חזר חלילה שנה שנה עד בוא האנגלים והשלימו ביניהם. אולם אך פסקו תגרות היאטאווים עם הג'הלין, קשרו קשר בני "דורה" ו"ערב ד'ולאם" וקמו למלחמה על היאטאווים; וגם הפעם היתה יד בני יוטה על העליונה והכניעו את בני דורה, ועם הדולאמים השלימו, וכך התפרצו היאטאווים שכורי נצחון על פני כל ההר והמדבר מסביב. שמונה "חראב" (בנות) יש בסביבות היאטאווים. ואין ספק בעיני שבהשתלט הבטחון בארץ-ישראל, תשובנה לעמוד ברשות עצמן ויהפכו למושבים יציבים, כפי שהיה בימי שלוותה של הארץ. כדי לקבל מושג מוחשי מן החראב-הבנות הללו, הנני להביא כאן קטע מיומן סיורי בג'ינבה ביום 9/12/31:

10. גם כאן ניתן להתייחס לאמירתו על שמונת כפרי הבת של יאטא בעת ההיא שלפי דבריו: **///תשובנה לעמוד ברשות עצמן ויהפכו למושבים יציבים///**

תושבי כפרי בת אלה ידעו עליות ומורדות במהלך השנים ובמיוחד מאבקם הפך לקשה מתמיד מאז כיבוש הגדה המערבית על ידי ישראל בשנת 1967. אך למרות ניסיונות הגירוש, האיומים המתמשכים, הריסות הבתים ובורות המים, ולמרות מדיניות התכנון המפלה אשר יחד עם ניסיונות ההתעמרות בהם, מבססת בתוך מרחב המחיה שלהם על אדמותיהם יישובים חדשים בלתי חוקיים בעליל, הצליחו רוב רובן של קהילות אלה לשרוד ולקיים את אותו אורח חיים של קהילת רועים המעבדת את האדמה וממשיכה להתמודד עם קשיים.

² שם, עמ' 143

חוות דעת זו תתייחס לאותם כפרי בת ותנסה, בעיקר בעזרת תצלומי אוויר, להתחקות אחר ההתפתחות והתנודות שקהילות אלה עברו במהלך שבעים וחמש השנים האחרונות. ראוי לציין כי חוות דעת זו מתייחסת ל-14 קהילות הנמצאות באופן מלא או חלקי בתחום בשטח האש לעומת הצגת הדברים לבית המשפט שם נעשתה התייחסות ל-12 כפרים בלבד.

עדויות מצולמות מהאוויר

11. אורח חיים של רועים המתגוררים במערות, מעבדים את האדמות ומשתמשים בבורות מים אינו בהכרח בא לידי ביטוי באופן מובהק בתצלומי אוויר שאינם ברזולוציה ובאיכות גבוהה, אך יחד עם זאת ובהתייחס לרצף ההתיישבותי ישנם מספיק סימנים המעידים על קיום של הקהילות באותם מקומות בהם הסתובבו לפני עשרות רבות של שנים חוקרים שביקרו את הקהילות במערותיהם ובשדותיהם.

גם כאן ניתן להתייחס לעדותו של ד"ר נתן שלם המהלל ומשבח את המגורים במערות שפגש בג'ינבה שהתושבים חצבו בעצמם, אשר טובות הן, לדידו, ממבני האבן והטיח ויחזיקו מעמד שנים רבות כמעון קבע לעומת ארעיותם של המבנים האחרים.³

על כן נביא לכאן ניתוח של תצלומי האוויר שניתן היה להשיג בארכיונים המקומיים אשר התבונות בהם עשויה לשפוך מעט אור על הפעילות השוקקת שהיתה על הקרקע עבור כל הקהילות המתגוררות בתחום שטח האש 918.

ג'ינבה

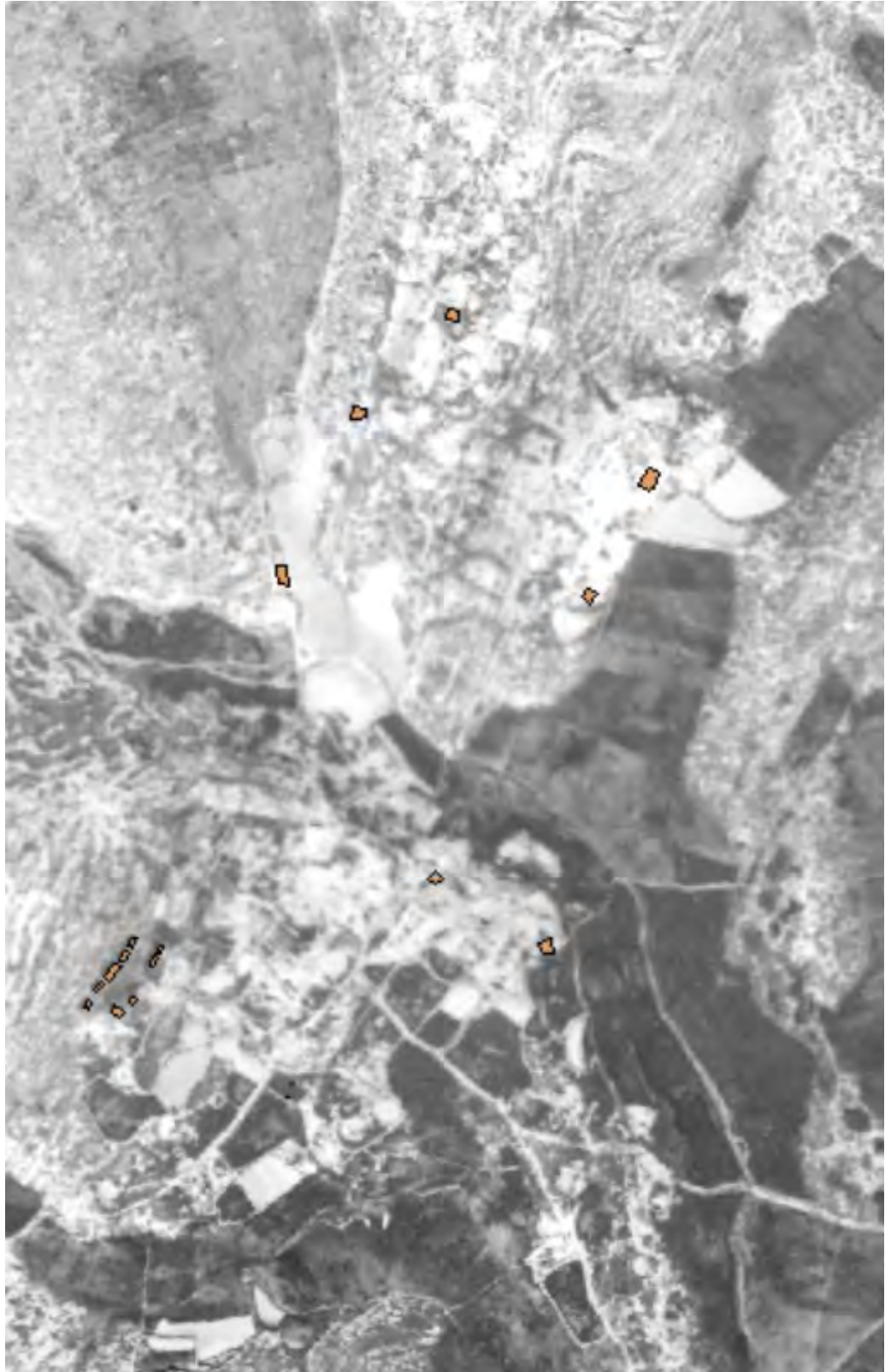
תצלום אוויר מספר PS-29-6051 מהתאריך 14.3.1945

ניתן לומר ששטחה הבנוי אשר היה בשימוש בג'ינבה בשנת 1945 היה גדול יותר מהשטח הנמצא בשימוש היום. מבחינת מבנים קבועים ניתן לראות בכל ג'ינבה (ולא רק בחלק הקטן אליו התייחסו המשיבים בניתוחם) כ-16 מבנים הבנויים מעל הקרקע ובכלל זה מספר אוהלים גדולים הנמצאים בחלק הדרום מערבי וכן מבנים הפזורים בכל חלקיה של ג'ינבה.

באופן מאד בולט ניתן לראות מערכת דרכים מסועפת הכוללת שבילים ברוחב משתנה לשימושים שונים, דרכים חקלאיות ברוחב של 4-6 מטרים ושבילי הליכה צרים כמו גם שבילי עיזים המתרחקות אל אדמות המרעה. בנוסף ניתן לראות דירים פתוחים שנבנו מגדרות אבן, טרסות וגדרות לשימושים חקלאיים שונים, עיבוד אינטנסיבי של הקרקע החקלאית הכוללת גידולי שדה ומטעים בקנה מידה גדול וכן את בריכת המים הגדולה המשמשת עד היום את התושבים.

ישנו קושי מסוים לזהות בתצלומי אוויר את המבנים שנבנו מעל הקרקע שכן גם כוסה באדמה כך שרק המרכיב של הצל יכול לאפשר אבחנה של מבנה, נעמוד על כך בניתוחים נוספים של המבנים בג'ינבה משנים אחרות.

³ שם עמ' 143

מבנה שהיה מכוסה באדמה, כוסה בבטון בשנת 2006. (צולם ביום 3.12.2020)

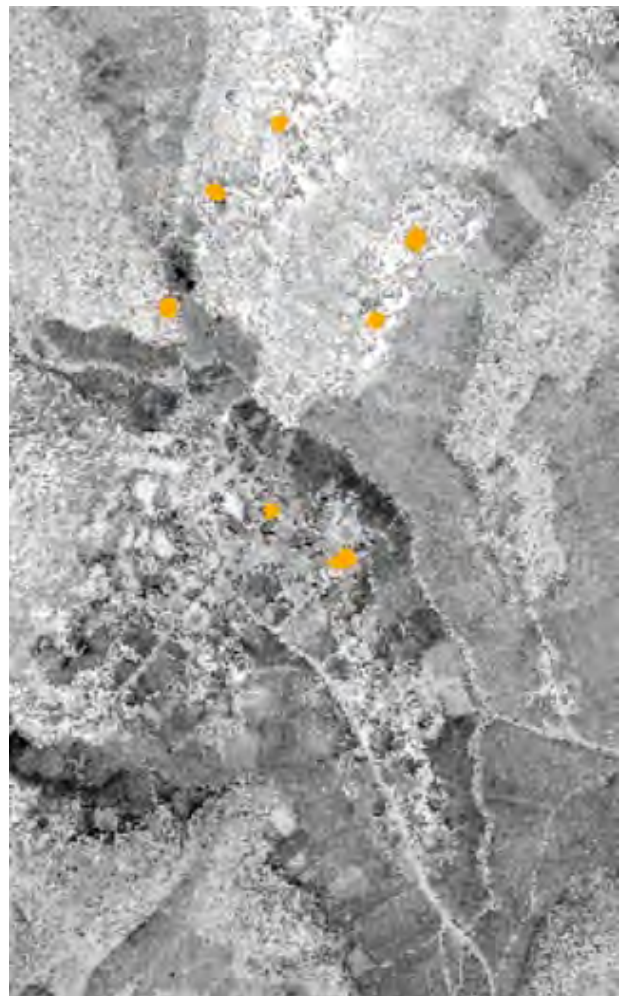
מבנה בגיינבה שנבנה בשנות הארבעים על ידי תושבי הכפר (צולם ביום 3.12.2020)

תצלום אוויר מספר 5945-470 MM מתאריך 3.4.1976

בתצלום אוויר זה ניתן לראות באופן יותר ברור את שמונה המבנים הפזורים במרחב הבנוי בסמוך למערות ובתוך מתחמי המשפחות השונות. ניתן לראות באופן ברור יותר שהמבנים מכוסים באדמה ויש קושי לזהות אותם בתצלום האוויר. יחד עם זאת ראוי לציין כי מבנה קטן נוסף שהיה קושי לזהות בתצלום האוויר משנת 1945 מופיע באופן ודאי בסמוך למבנה נוסף (כפי שמתארים זאת המשיבים בניתוח המבנים בג'ינבה, המתייחס אך ורק לחלק מהכפר). ראוי לציין כי גם האוהלים אשר נכחו בשנת 1945 אינם מופיעים במקומם 31 שנה מאוחר יותר.

הפעילות החקלאית האינטנסיבית באה לידי ביטוי בחלקות המעובדות הנמצאות סביב ג'ינבה, אך לעומת זאת המטעים שהופיעו במזרח נעלמו ותחתם יש גידולי שדה עונתיים.

תצלום אוויר מספר 642 7427 - MM מתאריך 1.2.1980

הגם שתצלום האוויר אינו מכסה את כל חלקה הצפוני של גיינבה ניתן לראות כי כל המבנים שהופיעו בשנים הקודמות מופיעים בתצלום האוויר הנוכחי וכן בשל הרזולוציה הגבוהה של תצלום האוויר ניתן לראות מספר רב של תנורים (טאבון) עגולים. רק בחלק הדרומי של גיינבה ניתן לראות **כעשרים תנורים, רוחבם הוא כ-2.5 מטרים וגובהם כשני מטרים והם שימשו לאפייה ולבישול.**

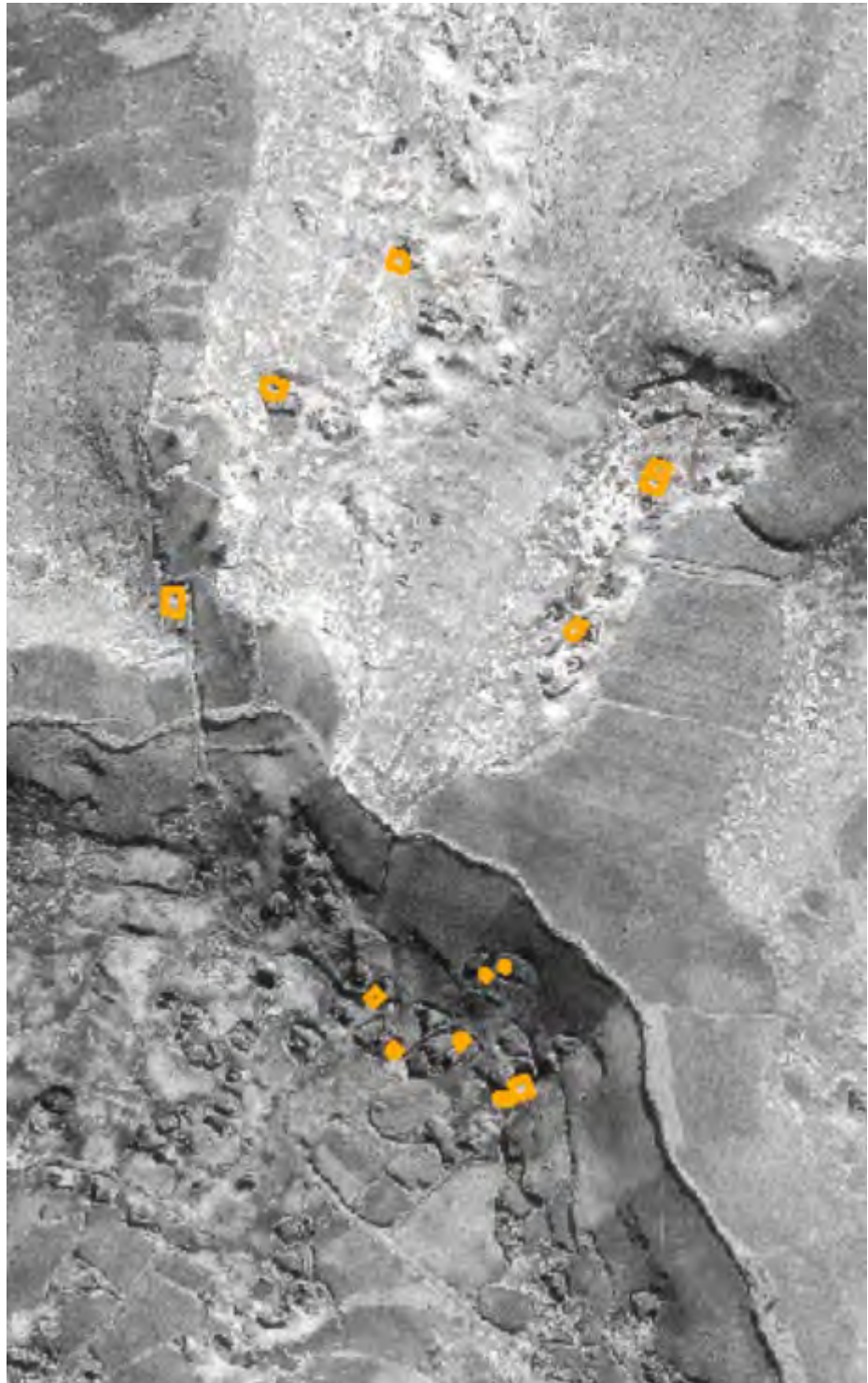
בנוסף ניתן להבחין **בשקתות המשמשות להאכלה של הצאן אשר מפוזרים בתוך הדירים מגדרות האבן.** שטחי החקלאות הרבים מעובדים אף הם באופן אינטנסיבי וניתן לראות את סימני החרישה.

תצלום אוויר מס 5263 - MM-783 מהתאריך 1.12.1982

בתצלום אוויר זה ניתן להבחין באופן טוב יותר **בכ-12 מבנים הנמצאים ברחבי גיינבה.** ראוי לציין כי חלק מהמבנים נבנו בצמוד למערות ולמעשה מהווים מעין הרחבה שלהם הן לשימוש של מגורים והן לשימושים חקלאיים מסוגים שונים ובכלל זה אחסון תבואה, דירים מוגנים בחורף ושימושים נוספים. הרחבת המערות והבנייה על הקרקע היוו שלב ראשון בהתפתחות המורפולוגית של כפרי המערות וכפי שניתן לראות מאוחר יותר בכל הכפרים החלה בנייה משמעותית יותר על פני הקרקע בשנות ה-80 של המאה הקודמת.

הפעילות החקלאית ועיבוד הקרקע נמשכים כל השנים באופן אינטנסיבי במיוחד בין החודשים אוקטובר עד מאי. כך שתצלומי אוויר מחודשי הקיץ יולי עד ספטמבר עשויים להראות מצב שונה ברמת האינטנסיביות של העבודות החקלאיות בגיינבה ובמקומות אחרים, אם כי אין בכך כדי להוכיח העדר מגורים או את הפסקת הרציפות במקום.

חלק מהמבנים שנוספו במהלך השנים בג'ניבה היו מבני אבן קטנים אשר נעשה בהם שימוש מהחומר המקומי הנמצא בשטח. ובכלל זה בנייה על גדרות אבן קיימות כבסיס למבנה החדש.

מבנה בג'ינבה (צולם ביום 3.12.2020)

כפי שמתואר על ידי ד"ר נתן שלם בביקורו בג'ינבה בשנת 1931 היישוב לא פסק מעולם וכך ניתן לומר זאת גם היום. **לג'ינבה יש ללא כל צל של ספק רצף התיישבותי משמעותי לפחות 100 שנה** עם תם המאבקים הטריטוריאליים בין היאטאווים לבין שכניהם הבדואים בני שבט הג'יהאלין ובין שכניהם מדורא וסמוע. כאמור הבנייה בג'ינבה נעשתה באופן אורגני ואבולוציוני ההתפתחות והיציאה מהמערות היתה איטית ומבוקרת מבחינה מספרית ומבחינה מורפולוגית. המבנים הראשונים היו ברובם הרחבה של חלל המערה ויצירת מגוון שימושים יותר רחב או הפרדה בין שימושים כאשר בחלק אחד של הבית נמצאים בעלי החיים ובחלק השני מתגוררים בני האדם לעיתים כשני מבנים נפרדים הצמודים זה לזה.

תנופת הבנייה של מבני קשתות (עוקוד) מאמצע שנות הארבעים של המאה העשרים הוסיפה לייחודיותו של הכפר ומספר מבנים שרדו את ההריסות המאסיביות שהיו בכפר בשנים 1966 ו-1985, כך שנעשו פעולות שיקום ושימור על ידי התושבים באופן מתמשך. בשנות האלפיים לאחר שהתושבים גורשו והוחזרו אל מקום מגוריהם החלה בנייה מסוג חדש שהשתמשה במבנים קלים ארעיים בכדי לאפשר את הפיתוח של היישוב. הצפיפות גדלה ומצבה הכלכלי של האוכלוסייה לא היה טוב כאשר נסגרו עליהם שוב הגבולות ונמנעה מהם האפשרות לצאת ולעבוד בישראל. כך שבאופן טבעי התעצמה העבודה החקלאית של גידול בעלי חיים וגידולי שדה. לקהילה לא היו את המשאבים לחצוב מערות ולא לבנות מבני אבן כך שעם

התפתחות טכנולוגית החלו להיבנות בג'ינבה מבנים קלים אשר איפשרו תנאים טובים יותר מבחינת איוורור ונוחות והיו ברי קיימא גם מנקודת מבט כלכלית שכן מדיניות ההריסה של המנהל האזרחי כללה אכיפות רבות באיזור.

מירכז

תצלום אוויר מספר PS-29-6050 מהתאריך 14.3.1945

שיטחה המפותח של מרכז בשנת 1945 היה גדול יותר מאשר שיטחה המפותח כיום וכך גם שטחי החקלאות. נדמה כי מערכת הדרכים אף היא היתה יותר מפותחת ובמיוחד הקשרים לדרום לאיזור שנמצא היום בתחום ישראל מעבר לקו הירוק. במירכז בשנת 1945 היו מספר מבנים שניתן לזהות אותם גם בתצלומי אוויר מאוחרים יותר. שני מבנים צמודים בעלי כיפות עגולות בשטח של כ-50 מ"ר כל אחד. בסמוך להם מבנה קטן בשטח של כ-24 מ"ר וכן מספר אוהלים הנמצאים בשולי הכפר בצפון מזרח. בנוסף ישנו מספר גדול של דירים, גדרות אבן, שבילים וטרסות המעידים על פעילות אינטנסיבית.

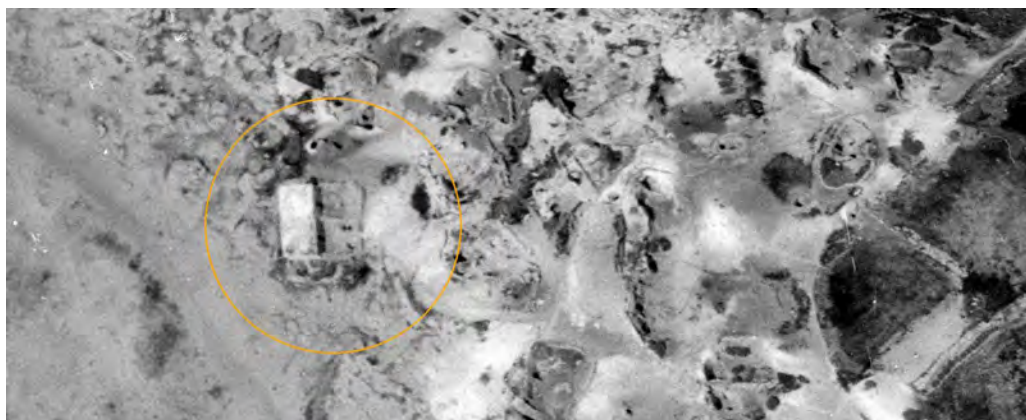

תצלום אוויר מספר MM-470-5930 מתאריך 03.04.1976

בשנת 1976 האינטנסיביות של עיבוד הקרקע בולטת באופן מובהק, נראים סימני חרישה ועיבוד בכל הוואדיות הסובבות את מירכז. שני המבנים הצמודים שנראו לראשונה בתצלום אוויר משנת 1945 נראים באופן ברור וכך גם הדירים, הגדרות, השבילים ופתחי מערות.

תקריב של המבנה שנבנה לפני שנת 1945.

תצלום אוויר מספר MM- 783-5265 מתאריך 11.12.1982

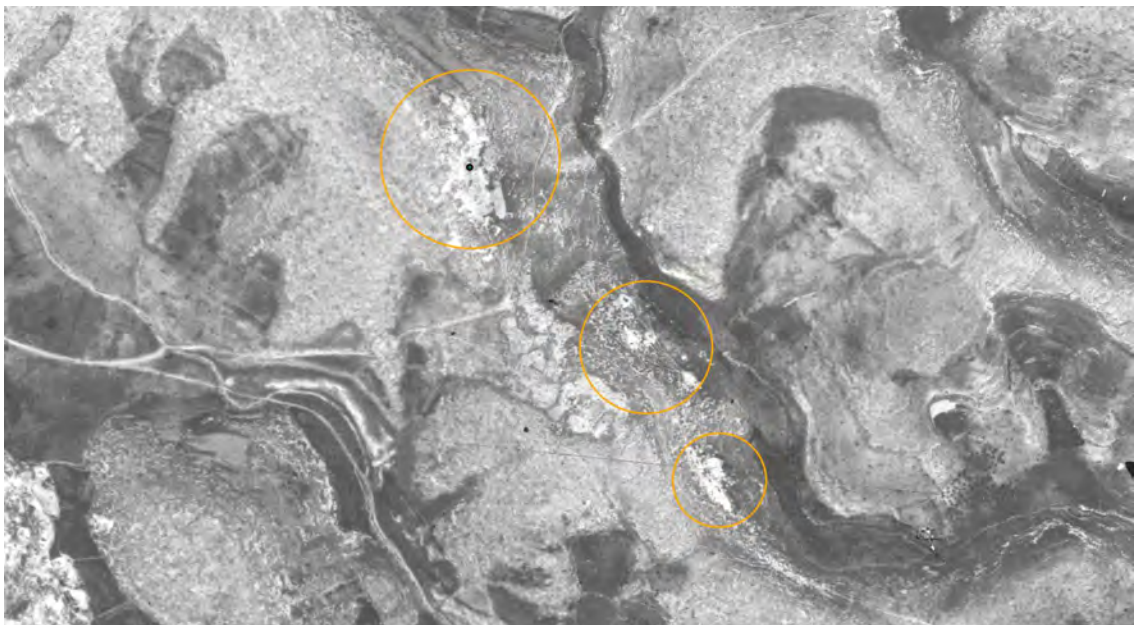
ב-1982 ניתן לראות באופן ברור את המבנים המופיעים בתצלום האוויר משנת 1945 ואת הפרטים הייחודיים של המבנים של מבנה כיפה גדולים, עם הפתחים לכיוון מזרח והגדרות סביב כל אחד מהם. בנוסף ניתן לראות את מתחמי המערות שעדיין משמשים את התושבים בעיקר לגידול הצאן. באופן מובהק נראים שטחי החקלאות המעובדים באופן אינטנסיבי כאשר נראה שינוי מסוים בגבולות החלקות וכן בתוואי כמה מהדרכים.

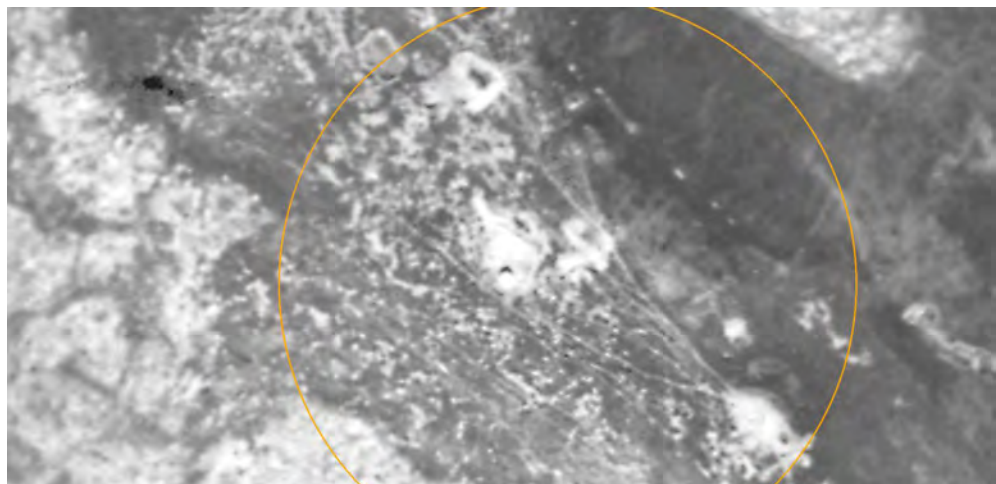
ח'לאווה

תצלום אוויר מספר PS-29-6050 מהתאריך 14.3.1945

על פי תצלום האוויר ניתן לראות בח'לאווה שלושה מוקדי התיישבות כאשר הצפוני שבהם הוא הנרחב ביותר ובו ישנם כעשרה מתחמים המוקפים בגדרות אבן שחלקם מערות וחלקם דירים ורובם שרדו עד היום. המתחם המרכזי קטן יותר ובו ישנם כחמישה מתחמים אשר באחד מהם ישנו מבנה עגול בקוטר של כ-4 מטר. המתחם הדרומי כולל שני מתחמים בלבד וסימנים משמעותיים מהם נשארו עד היום וכך גם המערות.

תקריב של המבנה שנבנה לפני שנת 1945

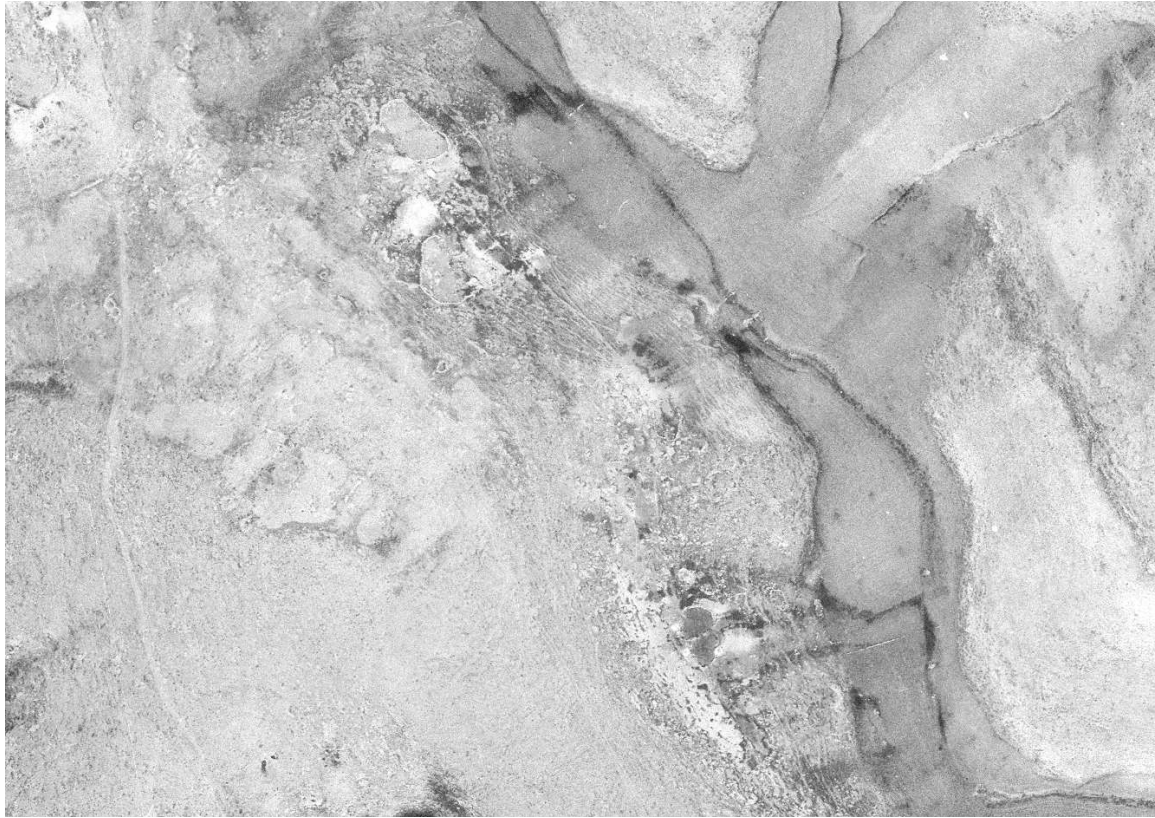
תצלום אוויר מספר 470-5930-MM מתאריך 03.04.1976

במתחם הצפוני של ח'לאווה ניתן לראות בתצלום האוויר שישנה פעילות משמעותית על הקרקע, בעיקרה פעילות חקלאית הכוללת בין היתר גם את הימצאותן של מכוניות חקלאיות וככל הנראה מבנים ארעיים קטנים כמעין סככות או הרחבה של פתחי המערות. כמו כן ישנן עדויות לפעילות של רועים ולסימנים בקרקע של רטיבות במקום בו שוכנו העדרים. מרבית המתחמים ממשיכים להתקיים עד היום. המתחמים הדרומיים אף הם פעילים וישנה בנייה חדשה של דירים, מעגלי אבנים וטרסות.

מתחם צפוני

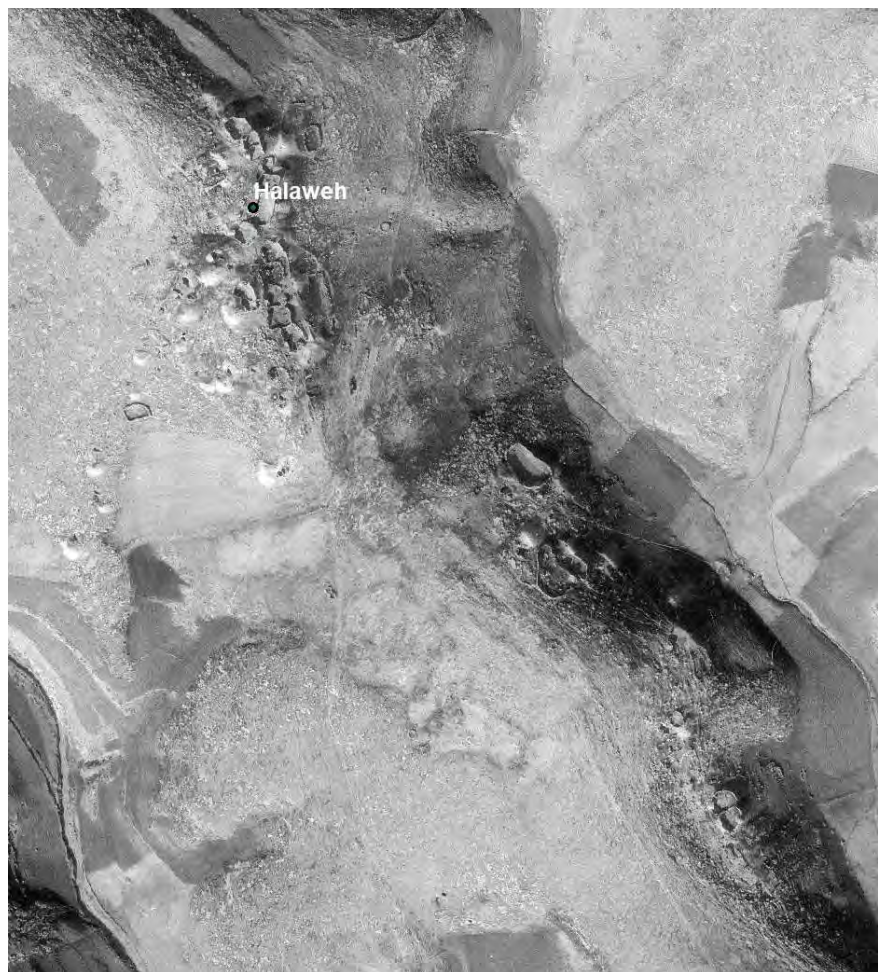

מתחמים דרומיים

תצלום אוויר מספר MM- 783-5265 מתאריך 11.12.1982

בתצלום אוויר משנת 1982 רואים בבירור את הדירים ואת השימוש הנרחב במקום הכולל מגורים ופעילות חקלאית. המגורים עדיין מתקיימים במערות אך בפתחי המערות ניתן לראות שישנה בנייה של מעין חדרי כניסה אשר מאפשרים הגנה מפגעי מזג האוויר ומהווים שלב לקראת היציאה מהמערה על פני הקרקע. בשל איכות הצילום ניתן לראות באופן מובהק את השקתות של הצאן במרחבי המוקדים האינטנסיביים, בתוך המתחמים וביניהם. מערכת הדרכים נראית באופן ברור וכוללת דרכים לרכב אשר מתחברות למערכת האיזורית אשר מחברת את ח'לאווה למירכז ולג'ינבה. השדות הסמוכים לח'אלווה וכל פיסת אדמה ראויה מעובדים באינטנסיביות.

תצלום אוויר משנת 2014

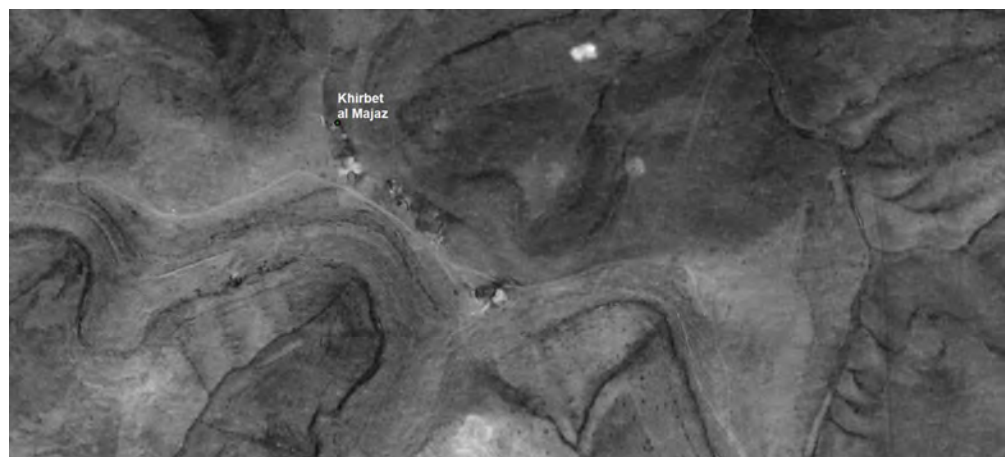
שלושת המוקדים של ח'לאווה המופיעים משנת 1945 נראים בבירור בשנת 2014. ראוי לציין שכל הבנייה נעשית בתוך השטח המפותח כבר כ-70 שנה ואין כלל חריגות אל מוקדים חדשים. המבנים שנבנו בעשורים האחרונים הם מבנים קלים המשמשים בעיקר כמחסות לצאן ואין כלל בנייה מאסיבית של יסודות. כמו כן לעיתים, בהתאם לצרכים, ישנה הזזה של מבנים ממקום אחד למשנהו או החלפה של מבנים.

אל מג'אז

תצלום אוויר מספר MM-5480-126 מתאריך 18.6.1967

קשה לאתר סימנים באיזור חירבת אל מג'אז בשנת 1945 אך בתצלום האוויר בשנת 1967 נראים בבירור כ-5 מתחמים המהווים את גרעין ההתפתחות של הכפר. הבחירה במיקום מתייחסת למספר מרכיבים הקשורים לנושא בעלויות הקרקע, לגישה לאדמות מרעה ולמקורות מים סמוכים.

תצלום אוויר מספר MM-321-0413 מתאריך 14.7.1972

ניתן לראות כ-15 מעגלים העשויים מגדרות אבן נמוכות אשר שימשו לדירים ולמגורים. תצלום האוויר צולם בקיץ עונה החמה כאשר על פי רוב, בשל העדר מים ומרעה, לא נראית פעילות בשטח אך הנוכחות וההבדל במספר הדירים ומעגלי האבן לבין תצלום האוויר מ-1967, חמש שנים קודם לכן, מראה פיתוח ממשי ושימוש תדיר במקום.

תצלום אוויר מספר MM-470-5940 מתאריך 03.04.1976

בין 1972 ל-1976 ישנו פיתוח משמעותי במגיאז והיא מקבלת את התצורה הנוכחית שלה מבחינת ההתיישבות במרחב על כל שלושת שלוחותיה. ישנם כ-18 מתחמים של דירים ומגורים וכן מספר גדול של מערות אשר משמשות את התושבים לצרכים שונים. ההבדלים בין תצלומי האוויר משנים קודמות מראים את ההשקעה הרבה בחשיפת פתחי המערות ושימוש בהם. ניתן לראות מערכת מפותחת של טרסות בשטחים החקלאיים הסמוכים. בקצה הצפוני ניתן לראות עדר קרוב לשטח הבנוי, ככל הנראה בדרכו חזרה מהמרעה.

תצלום אוויר משנת 2014

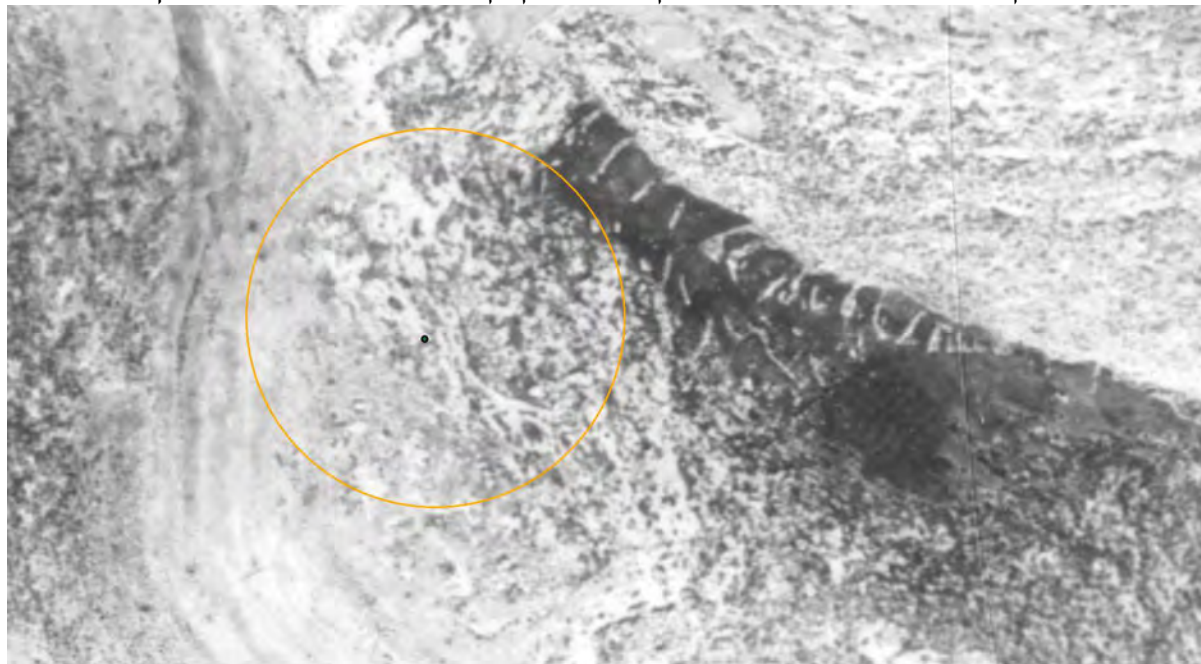
גם לאחר כ-40 שנה ניתן לראות שהנפח של השימוש בשטח המפותח של ח'ירבת אל מג'אז בשנת 2014 נותר די דומה לזה שהיה בשנת 1976 למעט השינוי המשמעותי של בנייה על הקרקע. מהלך המאפיין את כל הקהילות בעשורים האחרונים של המאה הקודמת. הפעילות של בני ובנות הקהילה לא השתנתה באופן מהותי ב-70 השנים האחרונות והקהילה היא קהילת רועים המגדלת עיזים וכבשים.

ח' א דבע

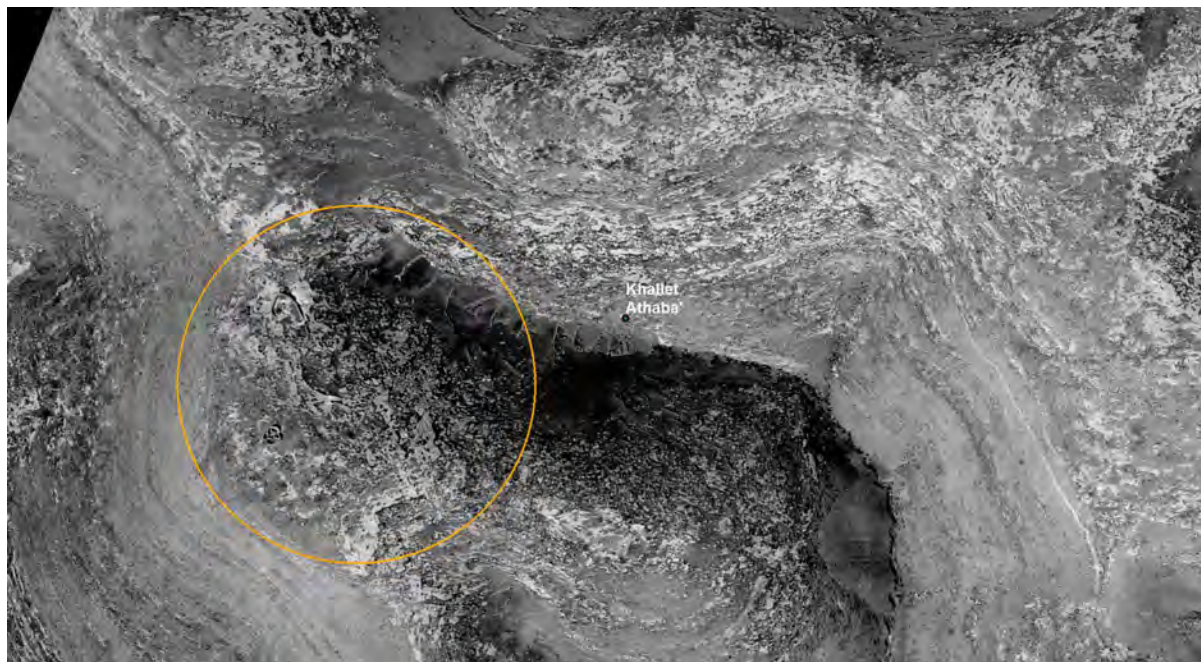
תצלום אוויר מספר PS-24-5019 מתאריך 5.2.1945

בח'לת א דבע ניתן לראות כי בשנת 1945 היו במקום עיבודי קרקע ושימוש במערות אשר נמשך עד היום.

תצלום אוויר מספר MM- 823-5074 מתאריך 16.3.1984

באופן ברור ניתן לראות את המתחמים העשויים גדרות, את המערות, את הטרסות והעיבוד החקלאי. כמו כן ישנה בנייה חדשה של מספר גדרות אבן בחלק המערבי של א דבע.

תצלום אוויר 2014

השטח המפותח לא השתנה בגודלו ולמעט מספר מצומצם של מבנים קלים אשר נבנו בתוך השטח המפותח אין כלל שינוי בתכנית. המבנים מבטאים צורך של שיפור תנאי החיים של התושבים והרצון לחיים פחות קשים מאשר המגורים במערות אשר מטבע הדברים פחות מתאימות למגורי אדם.

מע"ייר אל עביד

תצלום אוויר מספר PS-24-5021 מתאריך 25.2.1945

בשנת 1945 הפעילות במע"ייר אל עביד היתה אינטנסיבית ביותר וכללה מספר מתחמים במוקד אחד שבו היו מספר מערות, מערכת גדרות ושבילים, דירים וכן חלקות מעובדות.

תצלום אוויר מספר MM-823-5075 מתאריך 16.3.1984

במע"ייר אל עביד בשנת 1984 ניתן לראות פעילות משמעותית של רועי צאן המשתמשים באופן תדיר בדירים ובמערות, בדרכים ובשדות המעובדים. ניתן לראות את פתחי המערות ואת השוני בהבדלי האדמה המראים את מיקומם של העדרים לאורך זמן וכן ישנן עדויות של שימושים חקלאיים אינטנסיביים על הקרקע ובכלל זה שקתות להאכלת הצאן.

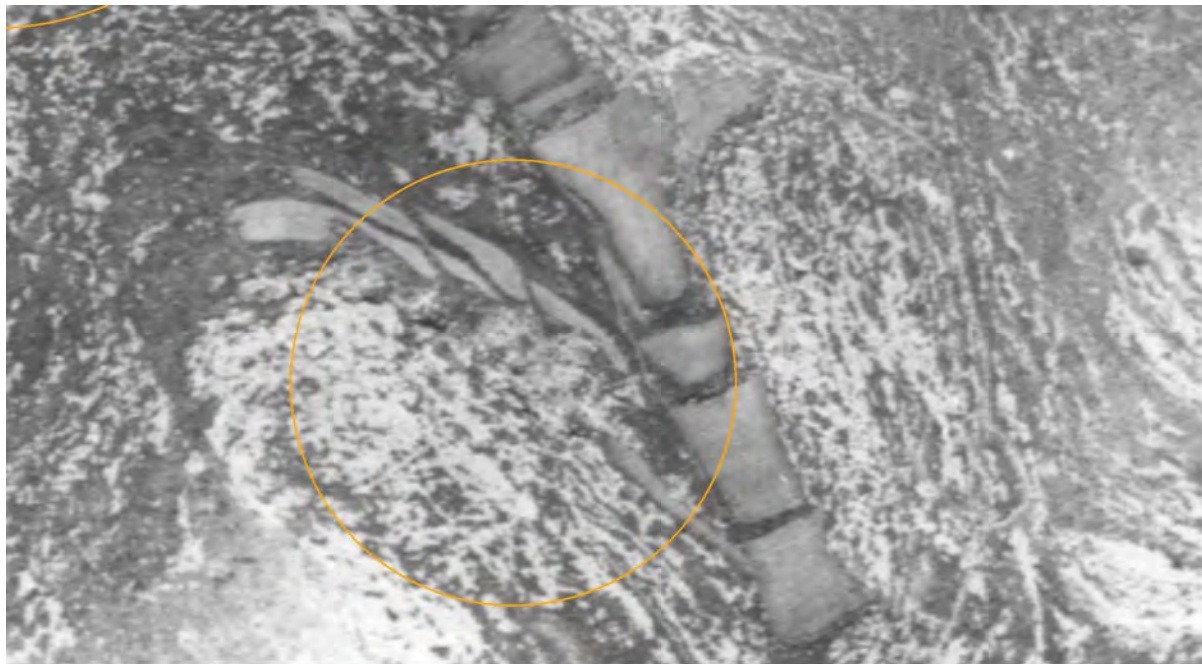
תצלום אוויר 2014

ניתן לראות בתצלום אוויר זה כי גודלו של השטח המפותח כמעט זהה, ואולי אף קטן במקצת לעומת 1945. מעט מאד מבנים קלים נבנו במעיייר אל עביד ואלה שכן נמצאים בתוך השטחים המגודרים ואינם מהווים בניה במרחב חדש.

סארורה

תצלום אוויר מספר PS-24-5019 מתאריך 5.2.1945
בסארורה היתה נקודת יישוב קטנה שבה היו מספר מערות ודירים וכן עיבודי קרקע בוואדיות הסמוכים.

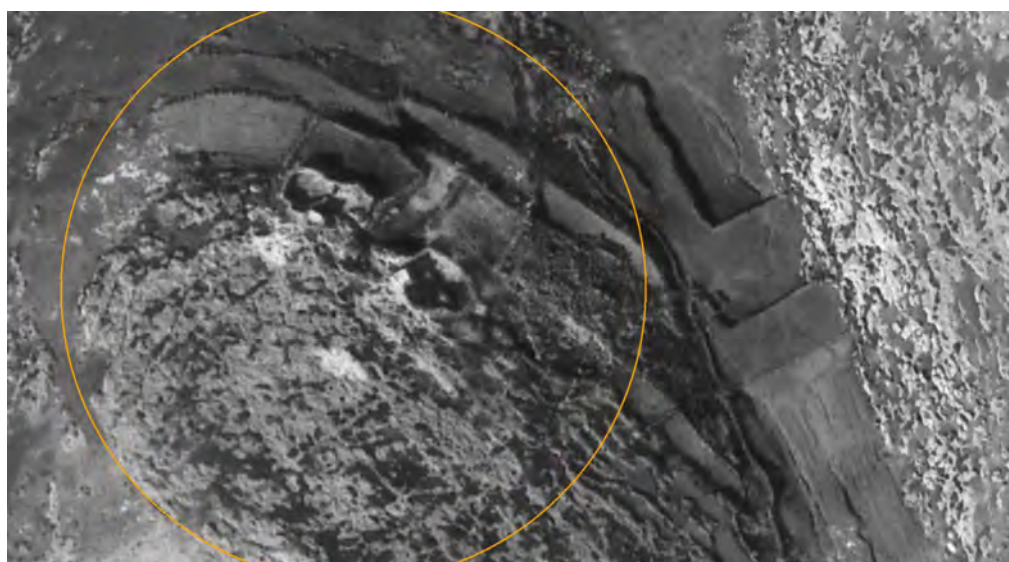

תצלום אוויר מספר MM-126-5510 מתאריך 18.6.1967
בשנת 1967 ניתן לראות בבירור את גדרות האבן ואת פתחי חלק מהמערות וכן את הטרסות והשבילים הרגליים.

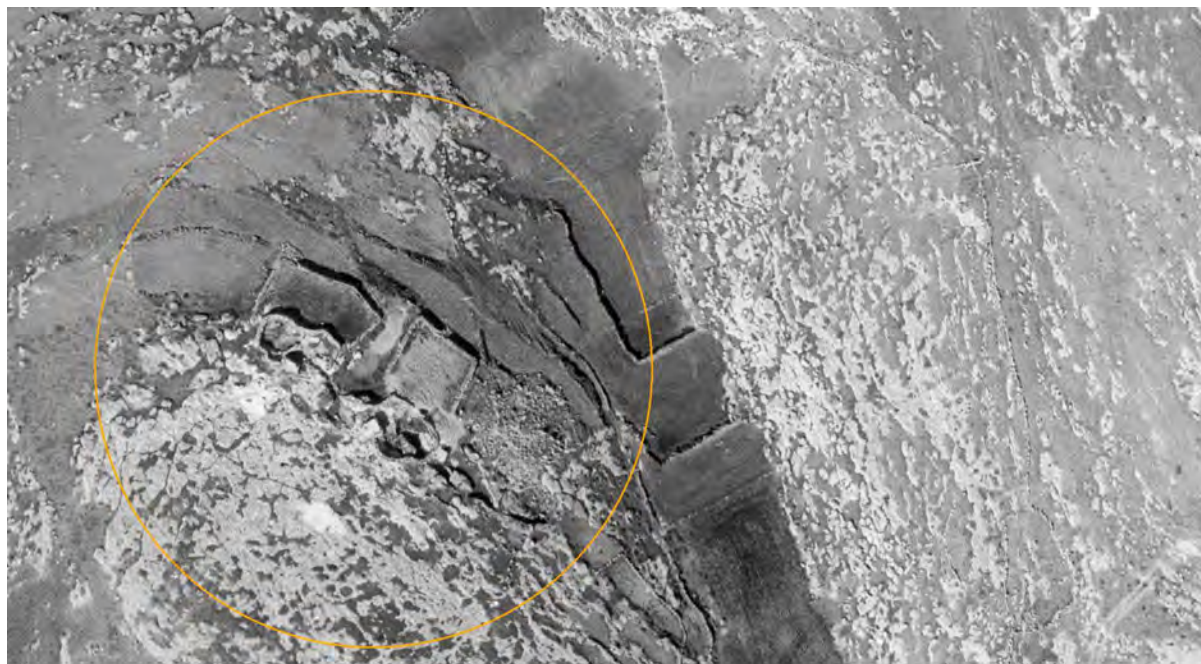
תצלום אוויר מספר MM 642-7459 מתאריך 2.1.1980

שני מבנים קטנים אשר נבנו בצמוד לסלע ומהווים הרחבה של המערות נוספו לפני שנת 1980 והיוו את היציאה הראשונה מהמערות של תושבי סארורה. העיבוד האינטנסיבי החקלאי באדמות הסמוכות נמשך כל אותן השנים.

תצלום אוויר מספר MM 823-5171 מתאריך 13.3.1984

אין שינוי בתכנית אך יש סימנים להמשך הפעילות החקלאית ובמיוחד עיבוד הקרקע.

תצלום אוויר משנת 2014

השימוש במקום פחת בשנים האחרונות אך כל המרכיבים הפיזיים של ח' סארורה נשמרו כפי שהיו בארבעים השנים האחרונות וכן ניתן לזהות שבואדיות נשתלו עצים.

סימרה

צילום אוויר מספר MM-126-5655 מתאריך 18.6.1967

בשנת 1967 נראית בסימרה פעילות אינטנסיבית של גידול בעלי חיים ופעילות חקלאית הכוללת עיבוד הקרקע. המגורים בתקופה זו היו במערות אשר חלקן אף שימש לצאן.

צילום אוויר מספר MM-321-0413 מתאריך 14.7.1972

בתצלום אוויר זה משנת 1972 אשר למרות שצולם בקיץ ניתן לראות את השטחים המעובדים הנמצאים בוואדיות ומשני צידי הוואדי הראשי ישנם שני מוקדים אשר בכל אחד מספר מתחמים הכוללים גדרות אבן, מערות מגורים ומערות לצאן.

צילום אוויר מספר MM-836-6969 מתאריך 23.11.1985

השינויים העיקריים הנראים בתצלום אוויר משנת 1985 מתייחסים לשינויי תכנית נקודתיים של הרחבת המכלאות ששימשו לצאן ופיתוח סביב הכניסה למערות על ידי בנייה של חדרי כניסה מאבן. העיבוד החקלאי האינטנסיבי נמשך בכל הוואדיות מסביב לשטח המגורים.

תצלום אוויר משנת 2014

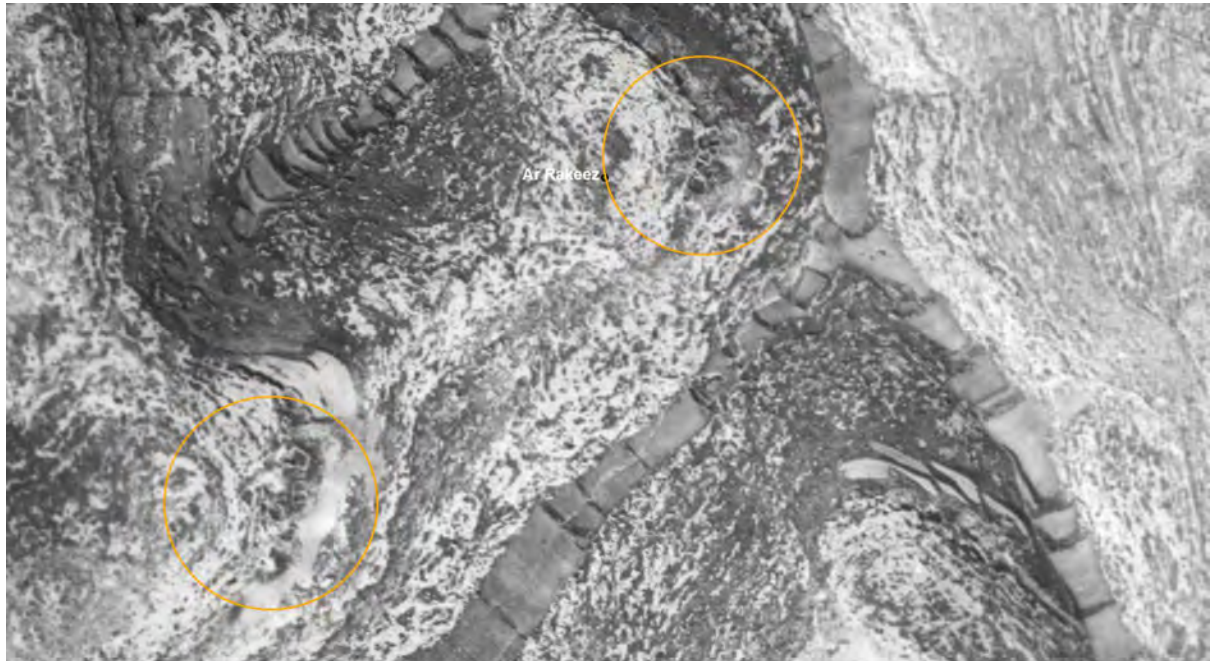
מרחב השימוש בסימרה נשאר כמעט זהה בגודלו כפי שהיה בשנת 1967 ולמעט היציאה מהמערות ובנייה של מבנים קלים וכן נטיעת עצים אין שינויים משמעותיים על פני השטח.

רקז

תצלום אוויר מספר PS-24-5019 מתאריך 5.2.1945

ח' א רקז הינו כפר קטן וכך גם היה בשנת 1945 שם ניתן לראות שני מוקדים של פעילות בחלק המערבי של הוואדי. בכל אחד מהמוקדים ישנה מערכת של מתחמים שנבנו מגדרות סביב מערכת של מערות אשר שימשו הן למגורים והן כדירים לצאן.

תצלום אוויר מספר MM-5510-126 מתאריך 18.6.1967

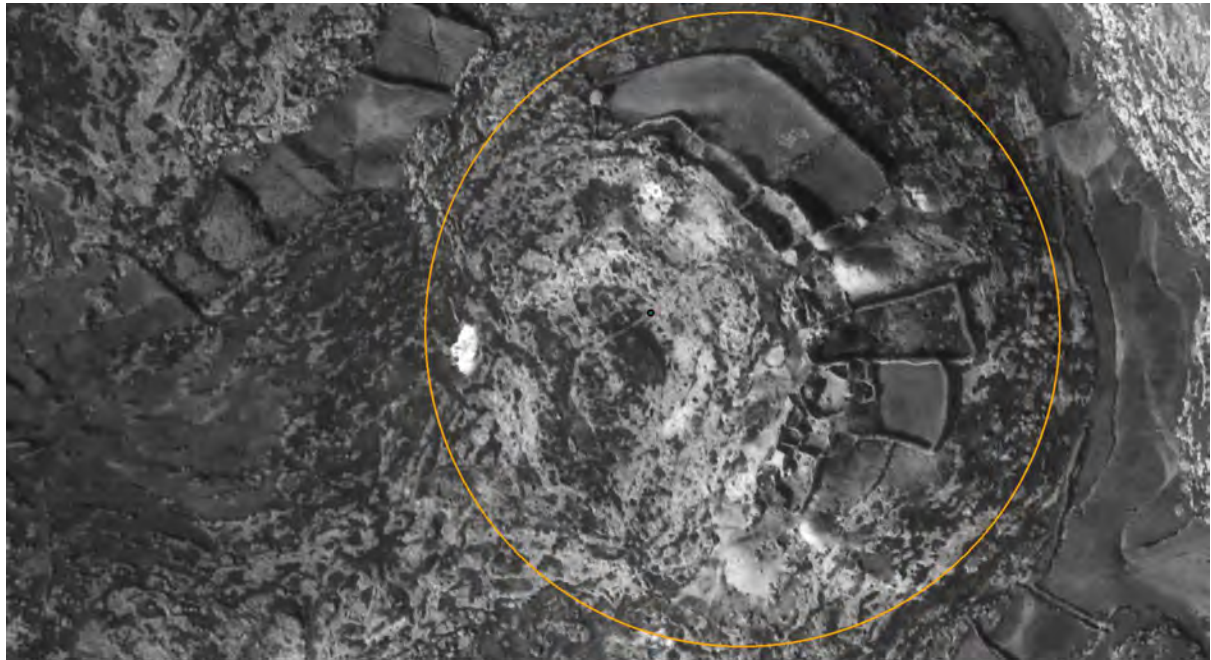
ניתן לראות בבירור את שני המוקדים בא רקז אשר התפתחו על ידי הוספה של גדרות והגדלת המתחמים כך שללא ספק ישנה עדות לפעילות ממשית לפני כיבוש הגדה המערבית על ידי ישראל. בצילום האוויר רואים בבירור כעשרה מתחמים אשר שימשו את התושבים לצרכים החקלאיים ולמגוריהם.

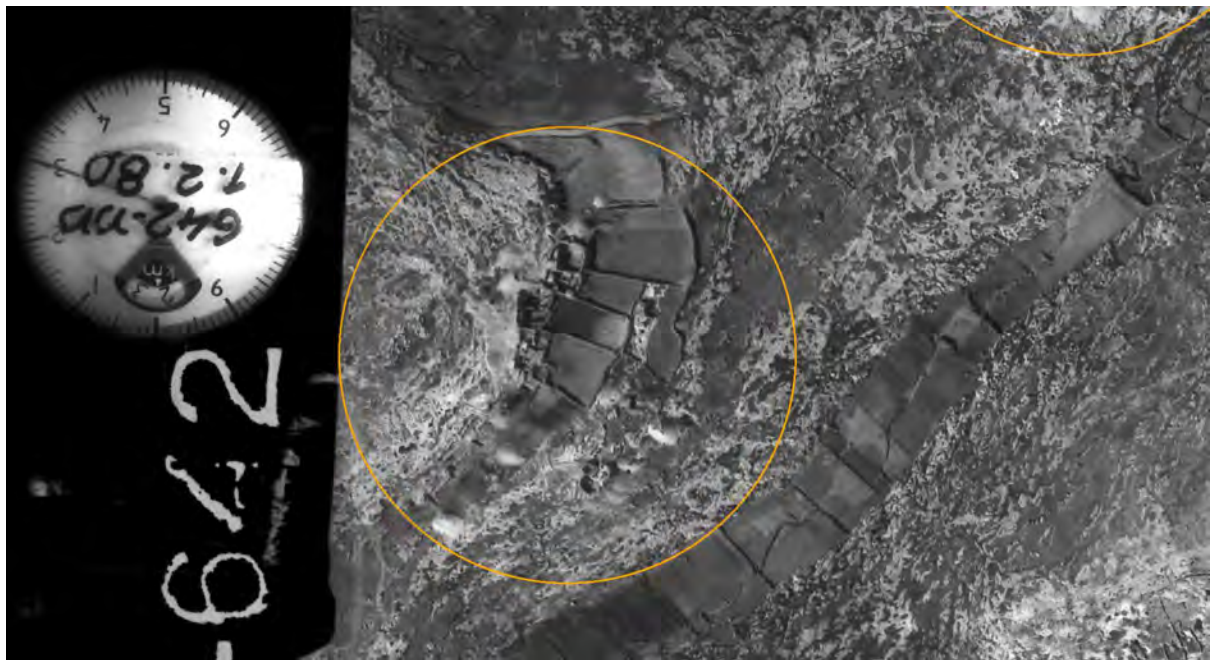
תצלום אוויר מספר MM 642-7459 מתאריך 2.1.1980

בשל איכותו של הצילום ניתן לראות בבירור מספר רב של פרטים המראה כי בשני המוקדים היתה בשנת 1980 פעילות משמעותית אשר כללה מספר מבנים קטנים חלקם בצמידות לגדרות וחלקם בפתחי המערות. בסה"כ בשני המוקדים ניתן לזהות כ- 9 מבנים קטנים בגודל של חדר חלקם עצמאיים וחלקם נשענים על הגדרות היוצרות את המתחמים.

מוקד צפוני

מוקד דרומי

תצלום אוויר מספר MM 836-6969 מתאריך 23.11.1985
 בשנת 1985 נשתלו עצים במוקד הדרומי בשלושה מתחמים בשניים מהמתחמים העצים נמצאים עד היום. בנוסף ניתן לראות באופן מובהק כארבעה מתחמי מגורים בהם מלבד המערות והגדרות נבנו מספר מבנים בעלי גגות.

תצלום אוויר פברואר 2014

באופן ברור רואים שבא רקיז נבנו מבנים ספורים על פני הקרקע בעשורים האחרונים אשר בעיקרם הם כ-5 מבני מגורים בשני המוקדים שזוהו כבר בשנת 1945 ועוד שני מבנים בסמוך למטעים הזיתים הצפוניים.

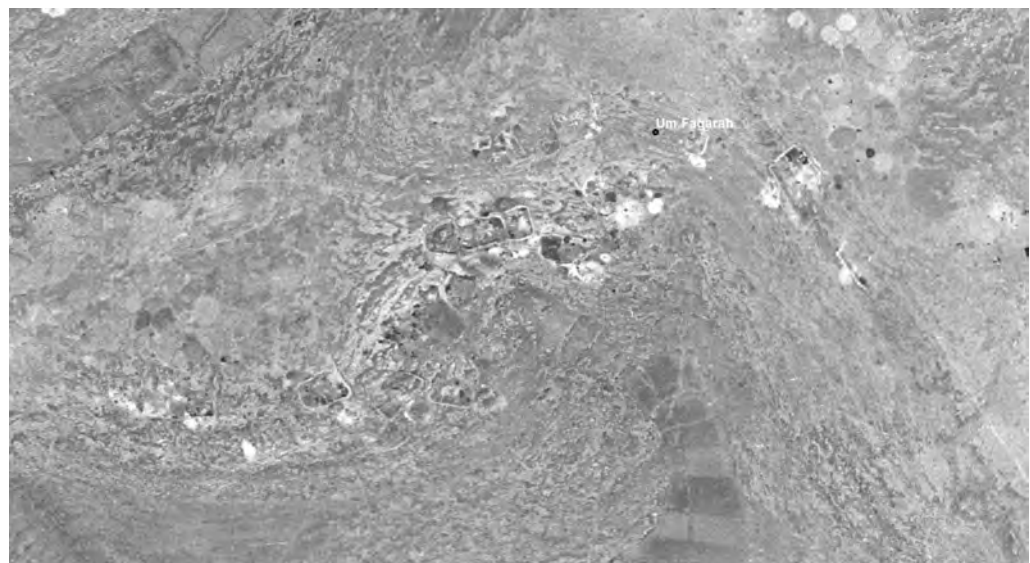

אל מופקרה

תצלום אוויר מספר PS-24-5019 מתאריך 5.2.1945
למרות איכותו המוגבלת של תצלום האוויר משנת 1945 ניתן לראות שישנם מספר מבנים קטנים במקום בו נמצאת היום אל מופקרה. המבנים נמצאים בסמיכות גבוהה לשטחים המעובדים.

תצלום אוויר מספר MM-126-5510 מתאריך 18.6.1967
למרות שתצלום האוויר הוא באיכות נמוכה ניתן לראות באופן מובהק מספר רב של מתחמים בהם יש גדרות, מערות, שבילים, טרסות ואדמות מעובדות.

תצלום אוויר מספר 642-7459 MM מתאריך 2.1.1980

לא נראה שינוי משמעותי בתכנית אך נראית היטב פעילות אינטנסיבית במקום אשר כוללת עיבוד חקלאי, גידול צאן ושימוש בגדרות ובמערות למגורים ולגידול בעלי חיים.

תצלום אוויר 2014

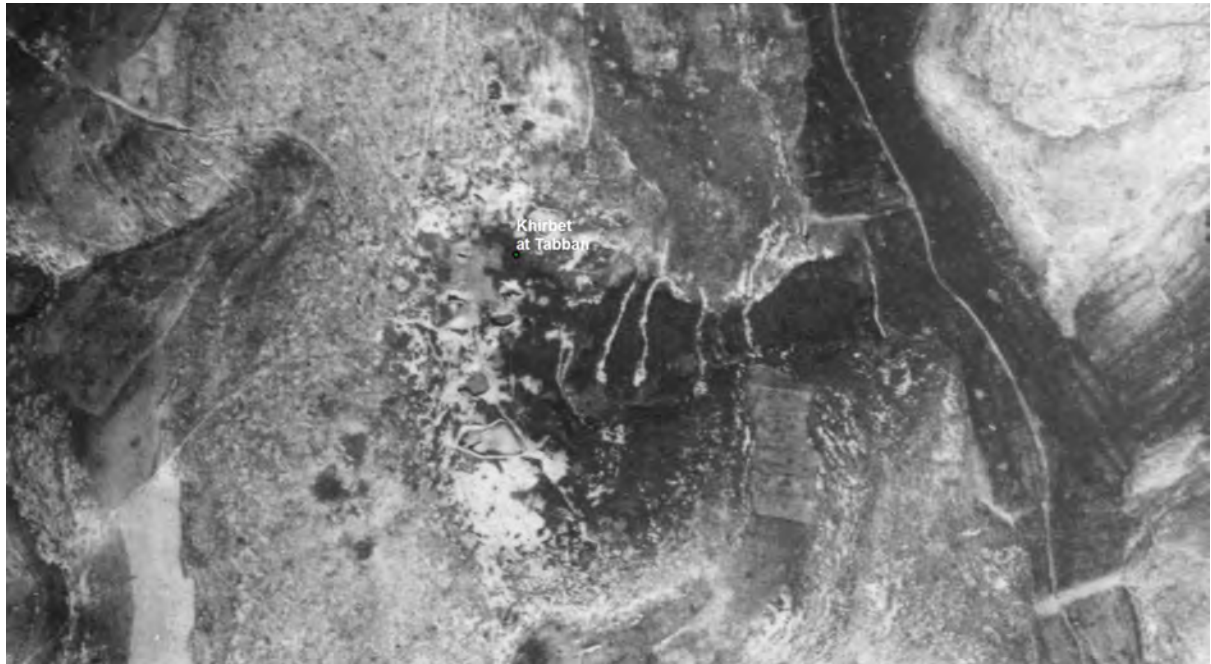
המרחב של מפקרה נשאר פחות או יותר באותם מימדים בעשרות השנים האחרונות והשינוי העיקרי הוא הבנייה על פני הקרקע של מבנים ארעיים קטנים יחסית.

ת'באן

תצלום אוויר מספר PS-24-5021 מתאריך 25.2.1945

בשנת 1945 נראים כ-6 מתחמים שונים בתבאן אשר כוללים מערות, גדרות אבן, ומערכת שבילים סביב איזור חקלאי המעובד באינטנסיביות.

תצלום אוויר מספר MM-470-5941 מתאריך 3.4.1976

ב-1976 נראה כי בתבאן ישנם כבר כעשרה מתחמים והשטח המפותח גדל מאז 1945. ישנה פעילות חקלאית אינטנסיבית, פתחי המערות נגלים ולעיתים נבנים סביבם חדרי כניסה מאבן. ישנם סימנים לשינוי במקומות המחיה של הצאן על פי צבע האדמה וכן נראים כלים חקלאיים ששימשו את התושבים.

תצלום אוויר 2014

במידה מסוימת ניתן לומר כי השטח המפותח בח' תבאן ב-2014 נשאר די דומה בגודלו כפי שהיה בשנת 1945 וייתכן ואף שצומצם לעומת מצבו בשנת 1976. השינויים העיקריים הם בנייה של מספר מצומצם של מבנים מעל הקרקע באיזור נקודתי שאינו כולל התפרסות למרחבים חדשים אלא כמענה לשינויים באורח החיים בשבעים השנים האחרונות.

אל פח'ית

תצלום אוויר מספר PS-24-5062 מתאריך 24-25.2.1945

ניתן לראות כי אותם מתחמי בנייה הקיימים היום בח' אל פח'ית היו קיימים כבר בשנת 1945. מתחמי הבנייה כוללים סימנים לשימוש בקרקע כמו מספר רב של דירים עגולים העשויים מגדרות אבן, עיבוד אינטנסיבי של הקרקע ומערכות דרכים. המגורים היו במערות אשר לא ניתן לזהות אותן בתצלום אוויר.

לשם השוואה נראה את תצלום האוויר משנת 2014 שצולם אף הוא בחורף ובו נראה כי שלושה מבין ארבעת מתחמי הבנייה אשר היו קיימים ב-1945 מתפקדים גם היום ובאחד מהם הנמצא ממערב לואדי לא היו מבנים בזמן התצלום אך יש בו מספר מערות.

תצלום אוויר משנת 2014

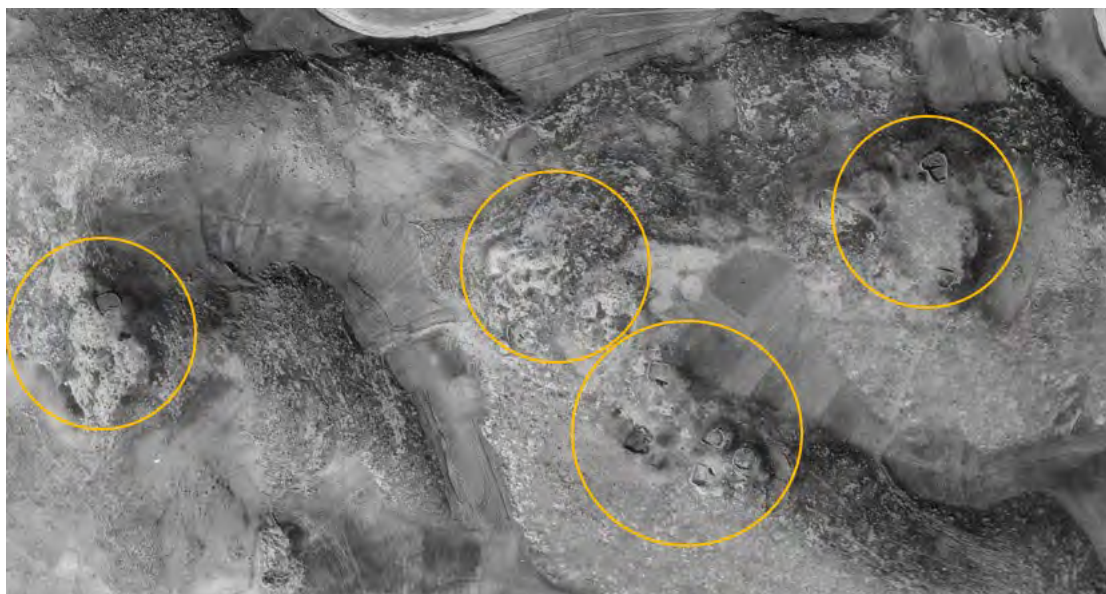

תצלום אוויר מספר 5943 – 470 MM מתאריך 3.4.1976

חלק מח' אל פח'ית משנת 1976 בו רואים מספר דירים עגולים הנמצאים בסמיכות למערות. בתצלום אוויר זה ניתן לזהות את פתחיהן של ארבע מערות לפחות אשר מסומנות בעיגול כתום.

תצלום אוויר מספר 7461 – 642-MM מתאריך 1.2.1980

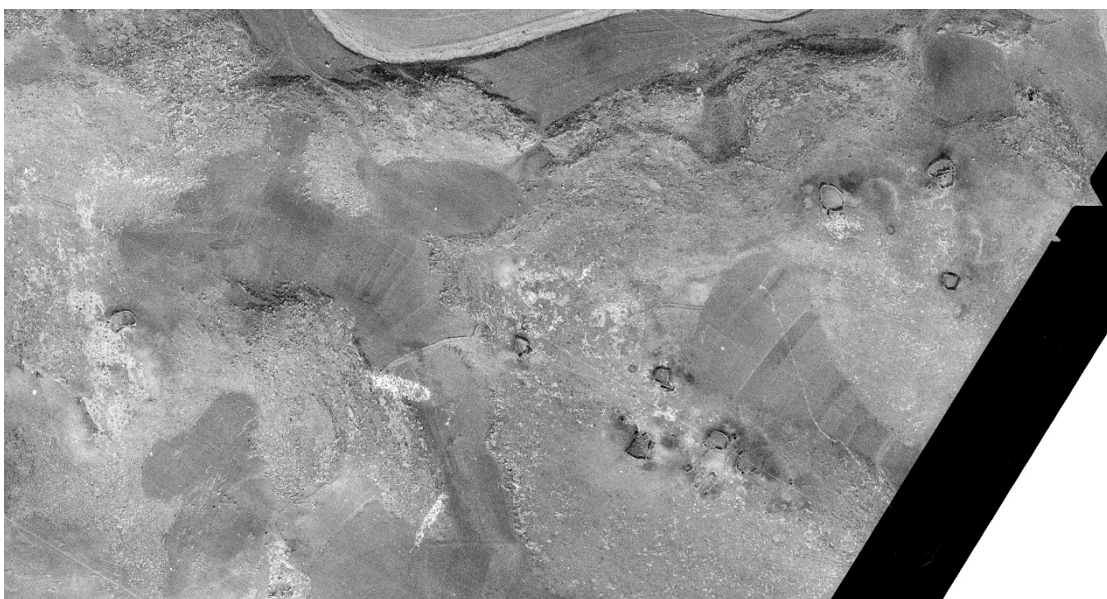

בתצלום האוויר משנת 1980 אין שינויים רבים ואותן גדרות ומערות משמשות את התושבים באופן רציף כך שישנם סימנים נקודתיים של פעילות אנושית במרחב, בין אם מדובר בחרישה של השדות ובין אם מדובר בשינויי תכנית של הקמת מבנים חקלאיים קטנים המשמשים את התושבים באופן עונתי כפי שניתן לראות בהגדלה של תצלום האוויר מ-1980.

תצלום אוויר מספר 7141 – 836-MM מתאריך 23.11.1985

תצלום אוויר זה מראה את המצב באל פח'ית מספר חודשים לאחר ההריסות שארעו בקיץ 1985, על ידי כוחות הצבא הישראלי. בתצלום האוויר ניתן לראות שלא נשארו כמעט שרידים על הקרקע למעט מספר מצומצם של גדרות אבן אשר שימשו כדירים.

אספיי

תצלום אוויר מספר PS-24-5021 מתאריך 24-25.2.1945

כפי שניתן לראות ליישוב א ספאיי יש שני מוקדים אחד גבוה ואחד נמוך שכבר היתה בהם נוכחות אנושית בשנת 1945 ושני המוקדים הללו נמצאים גם היום. בשנת 1945 ניתן לראות במוקדים הללו דירים עגולים מגדרות אבן, מרביתם קיימים עוד היום, מערכת דרכים פנימית וחיצונית שגם היא משמשת את התושבים עוד היום וכן עיבוד חקלאי בוואדיות ואף בנייה של טרסות בוואדיות התלולים. למעשה מאז 1945 אותו מרחב פעולה מרחבי של רועי צאן נשאר באותו היקף למעט העובדה שלפני כ-40 שנה החלה בנייה של מבנים קלים על פני הקרקע בנוסף למערות.

תצלום אוויר מחודש מאי 2020

תצלום אוויר מספר MM-823-5075 מתאריך 16.3.1984

בתצלום אוויר משנת 1984 המתמקד באיזור של אספיי אל פוקא ניתן לראות פעילות משמעותית של רועי צאן המשתמשים באופן תדיר בדירים ובמערות, בדרכים ובשדות המעובדים. ניתן לראות את פתחי המערות ואת השוני בהבדלי האדמה המראים את מיקומם של העדרים לאורך זמן וכן ישנן עדויות של שימושים חקלאיים אינטנסיביים על הקרקע.

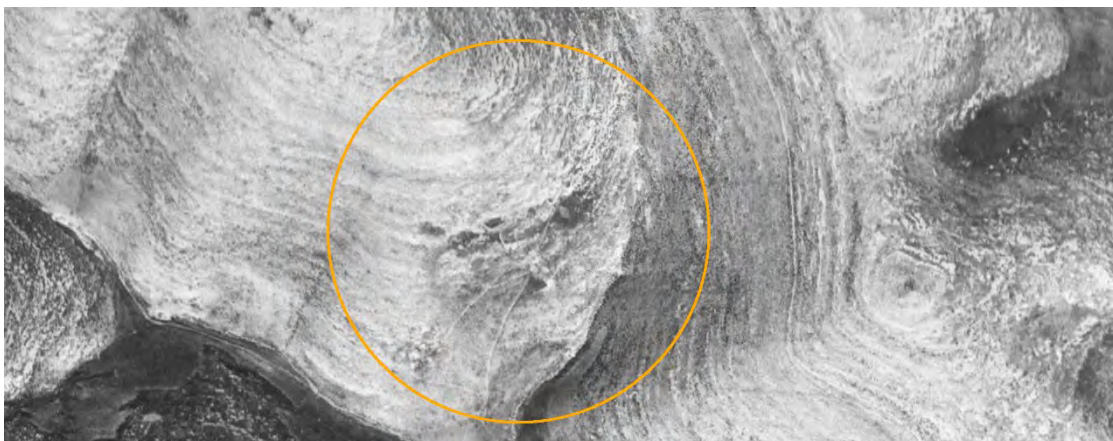
תצלום אוויר מספר MM-715-4190 מתאריך 11.9.1987

תצלומי האוויר שצולמו בקיץ כדוגמת התצלום הזה וכן כל תצלומי האוויר משנת 1967 שצולמו ביוני אינם מצליחים למסור את המידע על הפעילות בקרקע שכן הצחיחות של האדמה במדבר בחודשים האלה אינה מאפשרת כל פעילות. יחד עם זאת ניתן לראות בבירור שהמרחב הבנוי של אספיי היום ולאורך כל השנים נשמר באופן מדוקדק.

טובא

תצלום אוויר מספר PS-24-5021 מתאריך 25.2.1945-24

תצלום האוויר של איזור טובא משנת 1945 מראה רק חלק אחד מכל שלושת החלקים של היישוב. כאן ניתן לראות פעילות אינטנסיבית בקרקע הבאה לידי ביטוי בשימוש בדירים, עיבוד של הקרקע ומגורים במערות וכן שימוש בשבילים בתוך המתחם ומחוצה לו.

תצלום אוויר מספר 7472 – 642-MM מתאריך 1.2.1980

בתצלום האוויר משנת 1980 אפשר לראות את שלושת המוקדים של טובא אשר היו קיימים לאורך כל השנים ונשמרו עד היום. ניתן לראות כי ישנה פעילות חקלאית בואדיות סביב האיזור הבנוי ובלב המוקדים ישנם דירים, מערות ומערכת דרכים מסועפת בין המתחמים ומחוצה להם.

תצלום אוויר מאפריל 2014

ניתן לראות כי מבין שלושת המוקדים של טובא לאורך השנים, כי בשני המוקדים המערביים וביניהם ישנו פיתוח נרחב אשר כולל שימוש באותם דירים שנראו בשנת 1945 ובשנת 1980 ומשמשים גם היום את אותן משפחות הרועים מטובא אשר בנו מספר מבנים מעל הקרקע בנוסף למערות.

סיכום

12. ניתוח של תצלומי אוויר המצויים בידי במקום לאורך תקופה ארוכה ובמיוחד בין השנים 1945 עד 2014 מראה כי בכל הקהילות היתה נוכחות רצופה של פעילות אנושית הכללה עיבוד חקלאי אינטנסיבי, גידול צאן ומגורים לאורך מרבית חודשי השנה. השימוש בדירים שניתן לראות בבירור כסימנים של מעגלי וריבועי גדרות נמשך עשרות רבות של שנים וניתן לזהות משנת 1945 ועד היום. מרבית מרחבי המגורים של התושבים היו במערות אשר היו הגנה טובה מפני פגעי מזג האוויר והישרו תחושת ביטחון לתושבים באיזור זה. במקרים מסוימים הורחבו מערות ואף נחצבו מערות חדשות. היציאה מעל פני הקרקע החלה בהדרגה וניתן לראות במיוחד בג'ינבה במרכז ובחלאווה שנבנו מבנים מעל הקרקע כבר בשנות הארבעים של המאה העשרים. במקרים אחרים, כמו בא רקיז, סארוורה ובמופקרה, נבנו חדרי קטנים הצמודים לגדרות האבן אשר איפשרו חיים מעט יותר נוחים מהמגורים במערות אשר במהלך השנים ובהתפתחות הטכנולוגית היה פשוט יותר לבנות מבנים קלים על פני הקרקע מאשר לתקן את המערות לאחר פגעי מזג האוויר.

13. ראוי לציין כי בכל הקהילות מרחב הפעילות של המגורים וגידול הצאן בדירים נשמר באותו מרחב ולא נעשתה בנייה במקומות שלא היתה בהם פעילות למעט התפתחות מצומצמת בטווח טבעי שאינו עולה על עשרות מטרים. התרחבות מצומצמת שנעשתה התבססה לעיתים על שינויי מבנים באופן נקודתי כפי שקורה באופן תדיר אצל רועים אשר מעבירים את הצאן מדיר אחד למשנהו כל מספר שנים.

ב. ניתוח מרכיבי המרחב וקשרי הגומלין ברמה המשפחתית והקהילתית כבסיס לתכנון ראוי במקום

ניתוח של מרכיבי המרחב בו יושבות הקהילות היום

14. צווי ההריסה המדוברים ממוקמים בלב קהילות, היושבות בשטחים בעלי מאפיינים פיזיים מובחנים, עם דרכי גישה, שטחי מרעה, שטחים חקלאיים, בורות מים, בתי ספר, שירותי בריאות, מסחר ועוד.

להלן ניתוח המרחבים בחתך של מספר קהילות כמודל:

ג'ינבה - הקהילה שיושבת במקום מעל מאה שנים על אדמות פרטיות ממוקמת בשני מקבצים, משני צידיו של ואדי קטן. הם יושבים בחלקיהם הנמוכים של מדרונות הגבעות הנמוכות, בגובה של כ-20 מ' מעל הוואדי. אל הקהילה מובילה דרך רחבה והשטח כולו מרושת בדרכים המובילות אל המבנים הפזורים. צווי ההריסה

ממוקמים בשני המקבצים וכוללים מבנים המשמשים את בית הספר של הקהילה, המשרת גם את הקהילות הסמוכות - אל מירכו וחלאווה, מבנים חקלאיים ומבני מגורים. הנגישות למבנה בית הספר מלאה ונוחה, והוא ממוקם בשטח מישורי כמעט לחלוטין.

שטחי המרעה והחקלאות מקיפים את מבני המגורים ומשולבים בהם מעל ל-30 בורות מים ומערות המשמשות לרועים ולמגורים. בורות המים והמערות מחולקות באופן שיויוני בין המשפחות השונות, ושטחי המרעה והחקלאות מחולקים לפי הבעלויות על הקרקע. קיים שיתוף פעולה בין בעלי הקרקעות, עליו יפורט בהמשך. בשטחים החקלאיים מגדלים, בין השאר, גידולים המשמשים כמזון לעדרים, והצאן מגיע גם לרעות בהם לאחר הקציר. שטחים אלה הם חלק בלתי נפרד ממרחב המחיה של הקהילה, והם הבסיס לפרנסת המשפחות המסתמכות על גידול הצאן וייצור מוצרי החלב. אלמלא הגישה לשטחי הרעייה האלה, וללא רעייה לאחר הקציר בשטחים החקלאיים, היו נאלצות המשפחות לעבור להאכלה בלעדית ויקרה ממספוא, או לצמצם את כמות העדרים בשל חוסר רווחיות.

אל פח'ית - הקהילה ממוקמת על מדרון ועל כיפתה של גבעה נמוכה, בגובה של כ-25 מ' מעל הוואדי, בעלת שיפוע מתון, ומובילה אל הקהילה דרך רחבה. צווי ההריסה ממוקמים, בין השאר, בבית ספר העל-יסודי היחיד במסאפר יטה, שנמצא בקצה ובצמוד לדרך זו. הנגישות לבית הספר מלאה ונוחה, והוא משרת ילדים וילדות מכל מסאפר יטה: יסודי, חטיבת ביניים ותיכון.

התושבים יושבים במקום עשרות רבות של שנים ואף לפני כן, והם בעלי האדמות עליהן הם יושבים. הקהילה מחוברת לרשת מים, אך החיבור אינו מספיק חזק, וכן נתון להריסות חוזרות ונשנות על ידי הרשויות הישראליות. בנוסף, לכפר מספר בורות לאגירת מי גשמים, אך גם אלה אינם מספיקים, כך שבקיץ רוכשות המשפחות מים גם במיכלים. הקהילה מקבלת חשמל מלוחות סולאריים, ובשטחה מרפאה המשרתת גם את הכפר תבאן ואל חלאווה.

הרועים יוצאים עם הצאן לרעייה בשטחים הפתוחים הסובבים את הקהילה, ומגיעים עם הצאן לרעות גם בשדות החקלאיים של גיינבה ואל חלאווה, לאחר הקציר, כחלק מהשותפות בין הקהילות. שטחי הרעייה הם חלק בלתי נפרד ממרחב המחיה של הקהילה, והם הבסיס לפרנסת המשפחות המסתמכות על גידול הצאן וייצור מוצרי החלב.

ביוזמת הקהילה הוכנה לכפר תכנית מתארית בשנת 2015 שהוותה בסיס להתפתחות המשפחות במקום, אך התכנית לא קודמה על ידי המנהל האזרחי. באל פח'ית הוגשו עד היום מספר תכניות מפורטות למבני הכפר.

א-טובא - הקהילה קיימת עשרות שנים ואף לפני כן, ממוקמת בשני מקבצים על אדמות פרטיות של תושביה, משני צידיו של הוואדי, כמעט בתחתיתו. כמעט כל המבנים ממוקמים באזורים מישוריים או בעלי שיפוע מתון, בין 5 ל-10 מ' מתחתית הוואדי. בין שני המקבצים, בואדי, עוברת דרך רחבה. צווי ההריסה ממוקמים בשני המקבצים וכוללים מבני מגורים, דירים ולוחות סולאריים. בטובא הוגשו עד היום שתי תכניות מפורטות למבנים הקיימים כיום בכפר.

בשטחי הקהילה מופו 7 בארות מים, בנוסף לשטחי המרעה המהווים חלק בלתי נפרד ממרחב המחיה של הקהילה, והם הבסיס לפרנסת המשפחות המסתמכות על גידול הצאן וייצור מוצרי החלב.

בתי הספר של ילדי הקהילה נמצאים בא-תוואני. הילדים נאלצים לקבל ליווי בדרך לבתי הספר, כיוון שהיא כוללת, לעיתים, התנכלות מצד תושבי ההתנחלות מעון.

אספיי - הקהילה כוללת משפחות המתגוררות על אדמתן הפרטית מזה עשרות בשנים ואף לפני כן, יטה. הממוקמות לאורך ומשני צידה של דרך נוחה לכל רכב. חלק ניכר מהמבנים ממוקמים בחלקים גבוהים יותר של הגבעה. צווי ההריסה מפוזרים לאורך הקהילה וכוללים דירים, לוח סולארי, בריכות אגירה ובורות מים.

בתי הכפר פרושים על שטח קטן יותר מהשטח שבעלותם ואשר משמש אותם קיץ וחורף, העולה על כ-1000 דונם. לכפר הוגשה תכנית מתאר מפורטת בשנת 2016 אך לא קודמה על ידי המנהל האזרחי. תכנית המתאר המפורטת הציעה פיתוח לכפר עד לשנת יעד 2035, בה קבעו התושבים דרך חלופות שפותחו בסדנאות בשיתוף הציבור, תכנית המוסכמת על ידיהם המבטאת את הקשר שלהם לאדמה ולסביבה והתואמת את צרכיהם. תכנית זו היתה חלק מתכנית אב אזורית בה מתבטאים הקשרים המרחביים ואשר הדגישה את הצורך בשמירה על הקשרים ביניהם והאינטגרציה המרחבית.

המשפחות אגורות מים בבורות חורף, אך כיוון שכמות המים לא מספקת את כל צרכיהם, הם נאלצים גם לרכוש מים ממיכלים בעלויות הובלה גבוהות. בעבר היה להם חיבור מים מכפר א-תוואני משנת 2017, אך זה נחתך ע"י המינהל מספר פעמים עד שהוסר כולו. יש להם חיבור למערכת חשמל סולארית שניתנה להם ב-2015.

אין בית ספר או גן ילדים בשטחם, והילדים הולכים לבית ספר יסודי במג'אז ולחטיבת הביניים ב אל פחית, שהוזכרה לעיל. בית החולים נמצא רק ביטה, ואל הקהילה מגיעה פעם בשבוע מרפאה ניידת, שנשארת למשך שעותיים בלבד.

בגלל הקירבה הפיזית, הקשר שלהם הדוק עם קהילת טובא ומע'אייר אל עביד, אך כל קהילה ממוקמת על אדמותיה הפרטיות תוך חלוקה ברורה ביניהן.

תושבי הקהילה מדווחים על התנכלויות ואלימות מצד המתנחלים הגרים בהתנחלות מעון.

שטחי הרעייה, על אף היותם מצומצמים, הם חלק בלתי נפרד ממרחב המחיה של הקהילה, והם הבסיס לפרנסת המשפחות המסתמכות על גידול הצאן וייצור מוצרי החלב. בחלק מהזמן האכלת העדרים אינה ברעייה אלא ממספוא, אך אלמלא הגישה המיידית לשטחי הרעייה, היו נאלצות המשפחות לעבור להאכלה בלעדית ממספוא, מה שהיה מייקר את הגידול ועלול היה להוביל לצמצום של העדרים בשל חוסר רווחיות.

אנשי הקהילה הביעו את חששותיהם מהמעבר בכפייה עקב אי קידום התכנית שהגישו למנהל האזורי, מניתוקם מאדמתם שבבעלותם ומהחופש שלהם לפי אופי החיים המיוחד המסתמך על המשכיות היסטורית.

ניתוח קשרי הגומלין בין משפחות שונות בקהילות

15. קהילת הרועים מתפקדת כמערך אורגני מרובה איברים, כאשר כל איבר תומך ונתמך על ידי האיברים האחרים. בשל הצורך להתמודד עם קשיים ואיומים, ועם חיים מורכבים בשטחי הגדה, הצליחו המשפחות המרכיבות את הקהילה ליצור ביניהן יחסי תלות ועזרה הדדית. ההתנהלות הקהילתית ההדוקה הזו היא המאפשרת להם להתפרנס, להתפתח ולהתקיים במציאות המורכבת.

במידה שמפרידים ביניהם ומעבירים את הקהילות מהמקום באמצעי הריסה תכנונית והעדר קידום תכנוני, מנגנון שיתופי זה ישתבש והדבר ישפיע באופן הרסני על אפשרות ואיכות שיתופי הפעולה בהיבטים שונים לדוגמה חינוך וכלכלה.

נפרס כאן מספר דוגמאות לשיתופי הפעולה בין משפחות הרועים :

שטחי הרעייה : הרעייה, שהיא הבסיס לגידול ולרווחיות העדר, מתבצעת לרוב באדמות שהן בבעלות הרועה. חלק ניכר מהאדמות החקלאיות, הנמצאות בבעלות הרועים, מעובדות לשם גידול שעורה וחיטה, המשמשים לאחר הקציר להאכלת העדרים וצמצום קניית מספוא יקר. במקרים בהם האדמה החקלאית של רועה אחד רחוקה מהכפר, מהעדר ומשטחי המרעה, יסכימו החקלאים בעלי הקרקע הקרובה לעדר, לתת לו לרעות באדמות הקרובות אליו, גם אם אינן שלו. הסכמה כזו מבוססת על כבוד, על היכרות ארוכת שנים ועל מערכת יחסים היסטורית שמקורה בדור או שניים אחורה.

גם האדמות ההרריות, המתאימות לרעייה באביב, נשמרות ובעליהן לא יעבדו אותן, על מנת לאפשר לרועים להשתמש בהן לרעיית עדריהם. מרבית הרועים יקבלו אישור לרעות גם באדמות שאינן שלהם מתוך ערבות הדדית בין בני הקהילות.

רעייה משותפת : קיימים שיתופי פעולה בין בעלי עדרים שלהם אפשרות לצאת למרעה, לבין בעלי עדרים שאין באפשרותם לרעות. לדוגמה, אם בעל העדר מבוגר, ואין לו ילדים שיוכלו לקחת את העדר למרעה, יסייעו לו רועים אחרים וייקחו גם את העדר שלו למרעה.

קניית מספוא ומכירת צאן : קניית המספוא מתבצעת בשיתוף של כמה משפחות על מנת להוזיל את המחיר, כך שככל שנקנה יותר מספוא כך מחירו יהיה נמוך יותר. בנוסף, גם מכירת ראשי הצאן נעשית במרוכז, כאשר המשפחות מוכרות ביחד לסוחר אחד מהאזור, המשווק את הצאן בשוק יטה.

ייצור מוצרי החלב : ייצור מוצרי החלב (קישק/ג'מיד) נעשה באופן בלעדי על ידי נשים, דורש מאמץ וסבלנות ומבוסס על ידע מקומי ומורשת. מוצר טוב, שסיכויי להימכר בשוק גבוהים, הוא מוצר שנעשה במיומנות

גבוהה. בקהילה ישנן מספר נשים ספורות בעלות המומחיות הזו, והן מפקחות על שאר הנשים העוסקות בייצור: כאשר משפחה אחת, בעונה היעודה, מחליטה להתחיל לייצר, המשפחות השכנות מגיעות לסייע. הנשים המומחיות מכל הקהילה חונכות את נשות המשפחה, מלמדות אותן ומוודאות שהמוצר יוצא כראוי. החונכות הבאה תתבצע על ידי מומחיות אחרות, ומערך החונכויות מתבצע בתורות ובתיאום מלא בין כולן.

טיפול וחינוך הילדים: השילוב של קושי בקבלת שירותים הנמצאים במרחק מהקהילה, והקירבה והחברות בין המשפחות בקהילה, יוצר בין הנשים מערכת יחסים של עזרה הדדית בטיפול בילדים. בעוד שאישה אחת מטפלת בילדים של אישה ממשפחה שניה, מאכילה אותם ודואגת להם, מתפנה האם לסידורים כגון ביקור בטיפת חלב, קבלת חיסונים בכפר סמוך ועוד.

שיתוף פעולה מרגש נוסף בין הנשים, קורה סביב **לימוד הילדים**, בין נשים משכילות לאנאלפביות, כאשר הראשונות מסייעות לילדיהן של השניות בהכנת שיעורי בית ובמטלות לבתי הספר.

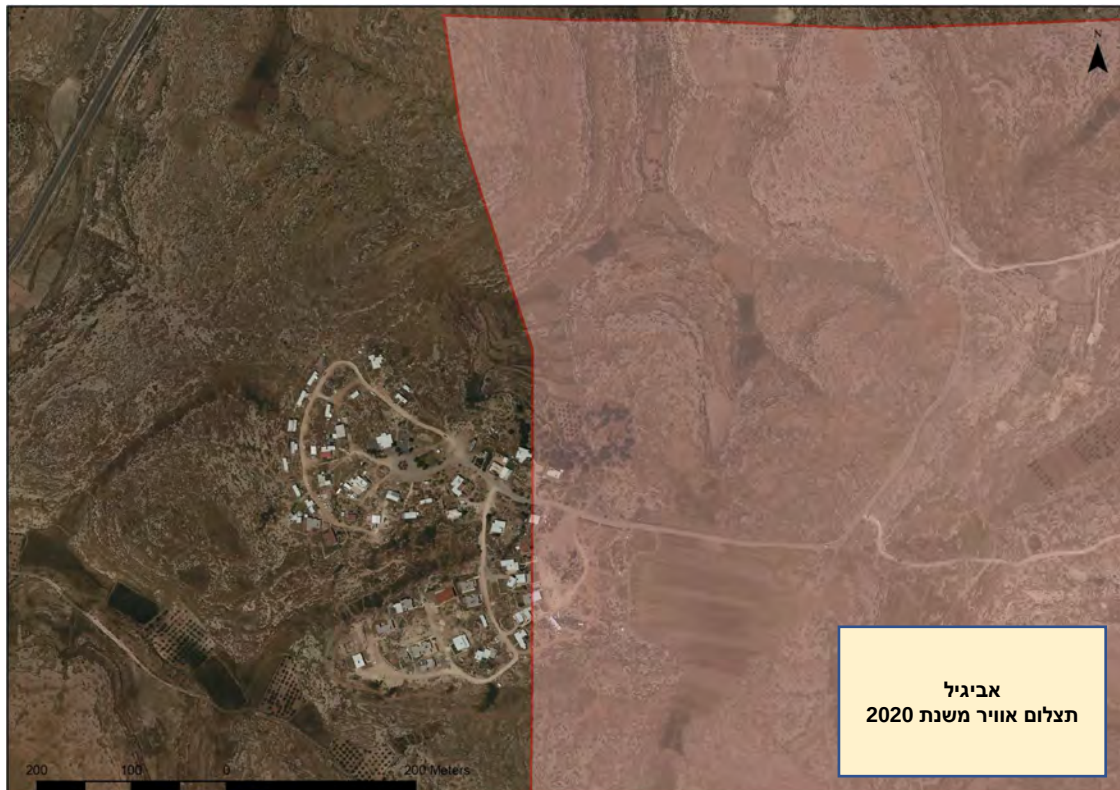
הגעה לבתי הספר: לעיתים קרובות רכבי האיסוף של הילדים לא מגיעים בשל תקלות מכניות, ואז נאלצים הוריהם למצוא פתרון חלופי להבאתם לבתי הספר. בחלק מהפעמים אחד הנהגים בקהילה יסיע את כל הילדים. במקרים אחרים, בהם הדבר לא יתאפשר בשל מיעוט רכבים בקהילה, יבחר מבוגר אחד שילווה את כל ילדי הקהילה בדרך הארוכה ברגל, על מנת להגן עליהם מפני התנכלויות של מתנחלים, חיות בר ושיטפונות בחורף.

ג. ניתוח מגמות הפיתוח, התכנון והקצאת הקרקע עבור המאחזים וההתנחלויות באיזור אשר נמצאות על גבול ובתחום שטח האש 918

1. בתחום ובסמוך לשטח האש ישנם ארבעה מאחזים לא מורשים אשר הוקמו לאחר שהתושבים הפלסטיניים גורשו בשנת 1999. המאחזים נמצאים בכל המעטפת המערבית והצפונית של שטח האש משני צידי גבולות השטח הסגור.
2. **המאחז אביגיל** – המבנים הראשונים הובאו למקום בשנת 2001 ומוקמו בשלב הראשון מחוץ לשטח האש אך כקילומטר שלם מדרך הגישה אל המאחז עוברת בעומקו של שטח האש בסמוך לקהילות הפלסטיניות. המאחז הלך והתפתח באופן מהיר ובשנת 2005 היו בו כבר 13 מבנים ודרך העפר נסללה לכל אורכה למרות שהיא בתחום שטח האש. בשנת 2009 החלו להיבנות מבנים בתחום שטח האש והמאחז התרחב אל גבעות נוספות. אמנם החל משנת 2001 חולקו צווים לחלק ניכר מהמבנים אך אף מבנה לא נהרס על ידי המינהל אזרחי עד סוף שנת 2014 אז נהרסו בסך הכל 3 מבנים (ברכה, מכולה ומבנה שירותים). בנוסף במהלך השנים מספר מבנים יבילים שקיבלו צווי הריסה הועברו למקומות אחרים.

3. **המאחז מצפה יאיר** – המבנים הראשונים הוקמו בשנת 1998 בסמוך לגבול עם שטח האש וכבר בשנת 2002 החלה הפעילות בתחום שטח האש על ידי סלילת דרך. מאוחר יותר כבר החלו להיבנות מבנים בתחום שטח האש. כבר בשנת 2003 נשלחה זרועה עמוק אל תוך שטח האש על ידי סלילת דרך עפר והקמת מבנה ראשון. בנוסף נבנו חממות והחלה פעילות חקלאית בתחום שטח האש ללא הפרעה. בשנת 2020 נראים שלושה מבנים בתחום שטח האש ולמרות צווי הריסה אף לא אחד מהם נהרס או פונה (למעשה לא היו כלל הריסות על ידי המינהל האזרחי במאחז מצפה יאיר אך היו כמה מבנים יבילים שקיבלו צווים והועתקו למקום אחר).

4. **מאחז חוות מעון** – המאחז נבנה במרחק מה מההתנחלות מעון בתחום חורשה על תל טוואני. כבר מראשית הבנייה נבנו מבנים בתחום שטח האש ולאחר מכן נבנו עשרות רבות של מבנים שחלקם נהרסו, חלקם פונו אך בסופו של דבר למרות ניסיונות הפינוי של חוות מעון לפני כ-20 שנה ישנם כיום עשרות רבות של מבנים וקרוב לעשרים נמצאים בתחום שטח האש ללא מפרע. בנוסף ראוי לציין כי חריגה אל תחום שטח האש נעשתה גם על ידי הקמה של לולים שנבנו בחלקם, כך על פי תצלום אוויר משנת 2009 בתוך שטח האש.

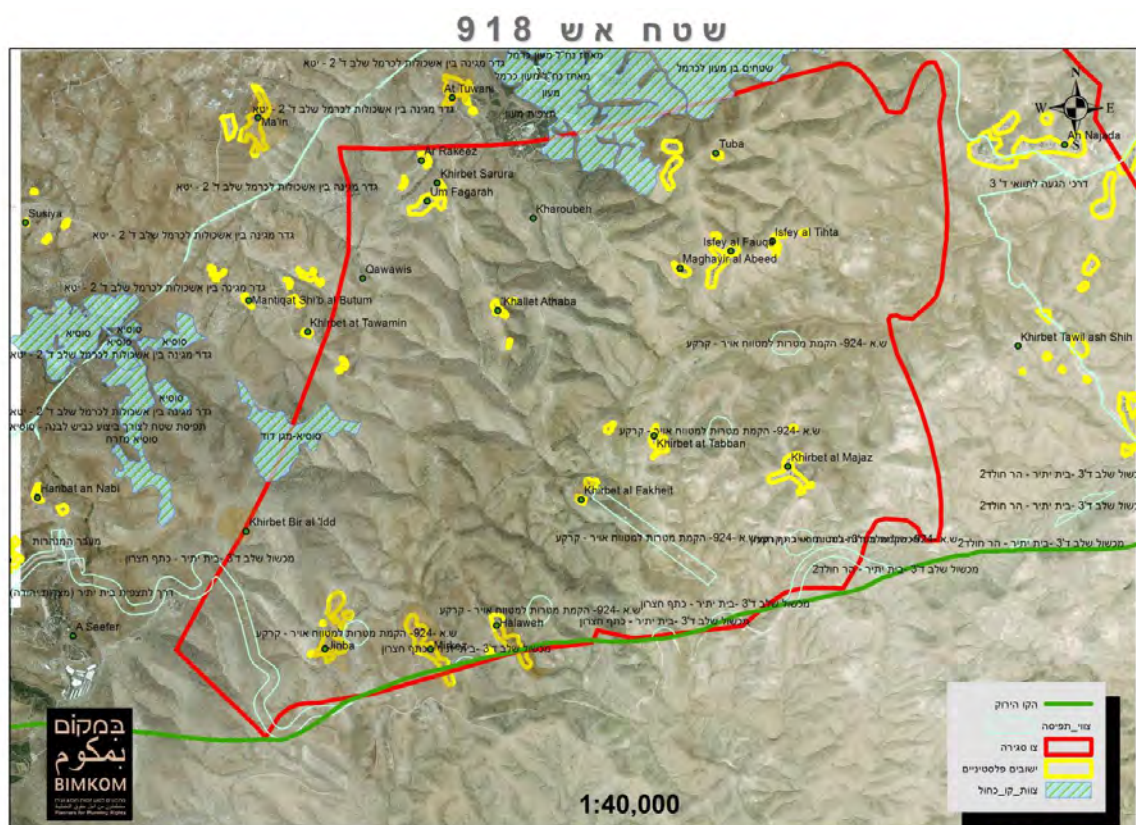

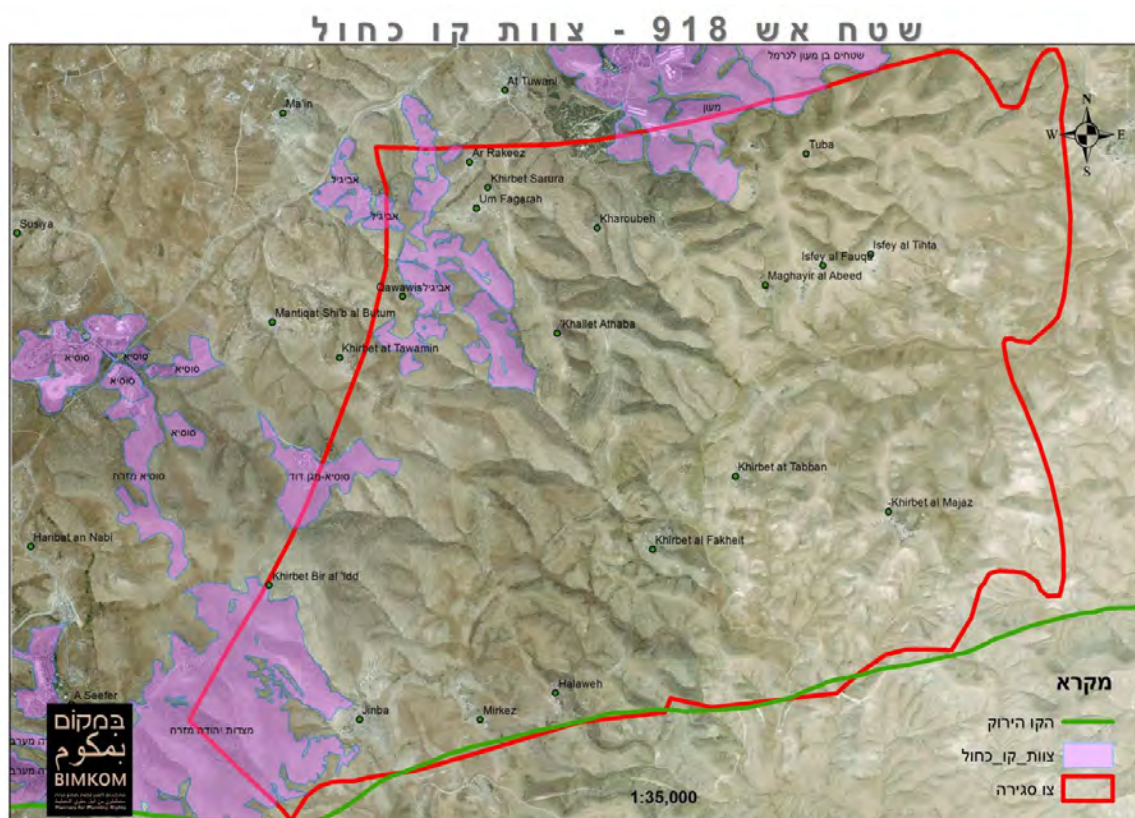
הוספת שטחים על ידי צוות קו כחול עבור המאחזים

5. למרות הוצאה של מאות צווי הריסה למאחזים ולהתנחלויות באיזור, נדמה שהכוונה הממשית של ישראל היא להרחיב את שטחיהן אל תחום שטח האש. קביעת הגבולות על ידי צוות סטטוס מקרקעין (צוות קו כחול) קודם ל-2011 מציירת מצב בו כ-630 דונם בתחום שטח האש 918, מסומנים כאדמות מדינה מוכרזות. השמות שניתנו לחטיבות הקרקע שסומנו נשאו את שמן של ההתנחלויות והמאחזים באיזור, זאת למרות ששטחים אלה לא היו חלק משטח השיפוט של ההתנחלויות כפי שנקבע בצו אלוף. גם היום שטחים אלה, ברובם, אינם נכללים בשטח השיפוט של ההתנחלויות סביבן למעט שטח בצפון שטח האש בסמוך למאחז חוות מעון.

6. בשנת 2012 הורחבו באופן משמעותי השטחים שנכללו בהגדרת צוות סטטוס מקרקעין ושטחן הוכפל בקרוב לפי 5. התוספת של השטח נעשתה בסמיכות גבוהה למאחזים לא מורשים ולא חוקיים אפילו בעיני הרשויות הישראליות. בסה"כ ב-2021 נוספו 2,178 דונמים בתחום שטח אש 918 כשטחים אשר המינהל האזרחי סבור, על ידי צוות פנימי שלא נתון כלל לביקורת, ששטחים אלה הוכרזו ומשויכים עבור ההתנחלויות. בסה"כ תמונת המצב שהשתנתה באופן דרמטי בשנת 2012, עת הוגשו העתירות

החדשות כנגד פינוי התושבים הפלסטיניים משטח אש 918. 2,808 דונם בתחום שטח האש יוחסו למאחזים אביגיל, מצפה יאיר, חוות מעון ומצדות יהודה מזרח שם נמצא המאחז חוות לוציפר ששיטחו הבנוי הנוכחי נמצא מחוץ לשטח האש.

סיכום -

המאחזים נבנו בתחילה בשולי שטח האש אך לאט לאט במהלך השנים נבנו מספר רב של מבנים בתחום שטח האש, נעשה פיתוח של שטח, הקמה של מתקנים חקלאיים ודרכים. כיום ישנם כ-20 מבנים של המאחזים אשר נבנו בתחום שטח האש במרוצת השנים ולא רק שהפיתוח של המאחזים נמשך גם בתחום שטח האש, ישראל מקצה אלפי דונמים לתכנון והרחבה של המאחזים וההתנחלויות הנמצאים בתוך ובסמוך לשטח האש.

כך, שבעוד ישראל מנסה לצמצם ככל שניתן את הנוכחות של התושבים הפלסטיניים במרחב בתוך ובסמוך לשטח האש היא מייצרת פוטנציאל של הכרה במאחזים שאינם חוקיים אפילו בעיניה ושואפת להסדיר אותם תוך כדי שהיא מייצרת עבורם אופק תכנוני בקנה מידה עצום, הרבה מעבר לצרכים הקיימים מתוך שאיפה לפתח יישובים גדולים שישתרעו על אלפי דונם. בנוסף ישנה מגמה להרחבה משמעותית ונרחבת של ההתנחלויות הנמצאות בסמוך לשטח האש, כך שלמעשה ישנה התעלמות מהמגבלות ששטח האש מייצר והתכלית שלשמו הוא נוצר מתגלה – הדרת הפלסטיניים מהמרחב ופיתוח התנחלויות והמאחזים על גביהם.

על החתום

אלון כהן-ליפשיץ